

„Banat”, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4

Acum nouă ani, apărea la Lugoj primul număr al revistei „Banat”. Nu mulți au fost aceia care au crezut în șansa acestei publicații culturale gândite și însuflețite pe atunci de regretatul Ioan Ardeleanu. Cu seriozitate, pasiune și eforturi demne de luat în seamă, revista continuă să apară, reflectând imaginea culturală a spațiului bănățean de ieri și de astăzi.

În primele două numere ale anului 2012, găsim rubrici apreciate și nume cu care ne-am obișnuit: Liviu Petru Bercea, Simion Dănilă, Dorin Murariu, Dana Nicoleta Popescu, Florin-Corneliu Popovici, Mircea Pora, Constantin-Tufan Stan, Adriana Weimer. Trebuie semnalate fragmentele din noul roman al lui Gheorghe Schwartz, *Cei o sută – Bastionul contelui* (în curs de apariție), poemele Monicăi Rohan sau ale lui Costel Stancu, așa cum de citit este și interviul pe care Veronica Balaj îl ia lui Nicolae Sârbu. Cărți recente ale autorilor bănățeni sunt comentate de Cristian Ghinea (*Noapte bună, copii!* de Radu Pavel Gheo) și Dorin Murariu (*Plânsul bătrânului tenor dramatic sovietic / Memorator pentru tanchiști*, sub dubla semnătură a lui Viorel Marineasa și Daniel Vighi). Dar nu numai cerneala proaspătă stârnește interesul. Studiul foiletonistic dedicat de Adina Ghișa lui Marin Preda poate fi, în acest sens, un exemplu lămuritor, așa cum lămuritor se dovedește, pe alt palier, Constantin-Tufan Stan, atunci când o evocă pe pianista lugojană Clara Peia-Vojkicza (1911-2005). Însă evocările senine pot fi contrabalansate de altele – grave, îndurerate, mărturisind povara absenței. Începutul de an s-a dovedit nefast pentru animatorii vieții culturale bănățene și multe pagini ale revistei poartă însemne de doliu. Au dispărut Dan Popescu (profesor emerit și istoric), Constantin

Mircea Buiciuc (profesor, poet și critic literar) și Gheorghe Luchescu (profesor prin grija căruia s-au publicat multe pagini ale Anișoarei Odeanu).

Rubrica *Nietzscheana* semnată de traducătorul operei filosofului german în română, Simion Dănilă, a devenit, în timp, un reper al revistei „Banat”. În nr. 3 găsim pasaje edificatoare despre instaurarea regimului hitlerist, care a derulat un amplu proces de nazificare a gândirii filosofului. Prozele lui Mircea Pora și Mihai Murariu, aniversarea lui Eugen Dorcescu (care a împlinit 70 de ani), precizările pe care Constantin-Tufan Stan le face în privința biografiei Dittei Pásztory-Bartók (a doua soție – cu ascendență lugojană - a lui Béla Bartók) ocupă doar câteva dintre paginile care atrag atenția.

În aprilie, „Banat” a ajuns la 100 de numere. La mulți ani! Și cum o sărbătoare nu e completă dacă nu e însoțită de muzică, Festivalul Coral Internațional „Ion Vidu” și Ziua George Enescu au făcut ca acorduri încântătoare să persiste multă vreme în atmosfera culturală lugojană. Și, în același, timp, să marcheze paginile numărului 4 al acestui an. Găsim totodată, printre cronici, fragmente de proză și poeme, un interviu al Veronicăi Balaj cu Nicolae Băciuș, redactor-șef la „Vatra veche”, dar și prezentarea Simpozionului Științific Internațional „Literatura și presa în Banat”, organizat la Zrenjanin de Institutul Cultural al Românilor din Voivodina și Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara.

Cu fiecare număr, revista arată că în provincie pasiunea pentru cultură nu e neapărat și provincială.

Grațiana Benga-Țuțianu

„Banatica”, 21, 2011, 518 p.

Muzeul Banatului Montan din Reșița a adunat și a publicat, în numărul 21 al publicației sale, „Banatica”, un număr de 34 de lucrări, împărțite în 3 secțiuni: *istorie/arheologie, varia și recenzii*. Prima secțiune cuprinde 26 de lucrări, a doua – două lucrări, iar secțiunea a treia cuprinde șase recenzii.

Temele istorice sunt variate și surprind evenimente și fapte din Evul Mediu și până în perioada contemporană – secolul XX. Socialul, politicul, economicul, administrativul, religiosul și sportivul, toate se regăsesc dezbătute în acest volum, fiind o bună sursă de informare pentru cei pasionați de istorie, arheologie, istoria religiilor și a sportului.

Lucrările prezente dezvăluie istoria întregului teritoriu al Banatului, fie el de câmpie sau montan.

Lucrarea lui Zoltán Iusztin prezintă perioada pătrunderii stăpânirii maghiare în Banat și contribuția acesteia la apariția instituțiilor de tip occidental – comitatul. Vestul Banatului, fiind o zonă de câmpie – deschisă, a fost mult mai ușor ocupată, iar coroana maghiară și-a putut implementa la fel de ușor noua concepție de organizare administrativ-teritorială. Pe de altă parte, partea de sud și est – predominant deluroasă și muntoasă, a fost mult mai greu accesibilă regalității arpadiene, care s-a impus greu. Totuși, pentru a-și subordona și această parte a Banatului, zonă de graniță cu Țara Românească, regalitatea maghiară a permis existența în paralel cu instituțiile occidentale și a celor tipic românești (cnezatele). Până la mijlocul secolului al XII-lea instituțiile occidentale erau prezente pe teritoriul întregului Banat.

În continuare, legat tot de ocupația maghiară și de relația nobililor români cu regalitatea maghiară, Ligia Boldea prezintă problematica patrimonială din Banatul Montan Medieval și anume - donațiile regale de secol XIV – XVI. În această perioadă elita socială românească obține din partea regalității recunoașterea oficială prin acte de nouă donație asupra stăpânirilor deținute, conform textului de danie. Datorită acestor donații, elita socială

românească din zona de graniță a regatului și-a câștigat un rol bine definit, devenind un pion important în susținerea puterii centrale maghiare.

Alexandru Simon face trecerea la începutul secolului al XVI-lea și la problemele existente datorită dorinței de extindere teritorială și de impunere a supremației habsburgice. Astfel el realizează o cercetare asupra politicii habsburgice la frontierele creștinătății la începutul anilor 1500, pe când casa de Habsburg era implicată direct în lupta pentru obținerea tronului regatului maghiar. Pentru a proteja granițele regatului, Vladislav Iagello, regele Ungariei și al Boemiei, încheie un tratat de alianță anti-habsburgică cu fratele său Sigismund Iagello, noul rege al Poloniei. În această ecuație a alianței anti-habsburgice a fost implicată și Moldova (vasală regatului maghiar), dar care a întreținut relații diplomatice puternice cu Viena în ultimii ani de domnie ai lui Ștefan al III-lea.

Sorin Bulboacă tratează perioada de mijloc a secolului al XVII, mai precis 26 Decembrie 1644 – 14 Septembrie 1658. Acest interval de timp îl reprezintă perioada în care Acațiu Barcsai de Bârcea Mare a ocupat funcția de Ban al Lugoșului și al Caransebeșului, fiind și ultimul, deoarece în 23 august 1658 a fost ales principe al Transilvaniei. În septembrie 1658 în urma unui ultimatum dat de Poartă, Acațiu Barcsai i-a sfătuit pe bănațeni să renunțe la opunere și să predea de bunăvoie turcilor Lugoșul și Caransebeșul. Acesta și-a găsit sfârșitul la începutul anului 1661 când noul principe al Transilvaniei, Ioan Kemeny, a pus să fie ucis sub învinuirea de uneltire cu turcii.

Ovidiu Marinel Koch-Tufiș scoate în evidență importanța mineritului și a metalurgiei în zona Banatului Montan în prima parte a secolului al XVIII-lea. Zona deluroasă și muntoasă a reprezentat o sursă de materie primă pentru industria metalurgiei, iar noii ocupanți, habsburgii, au știut să materializeze acest atu al zonei. Banatul devenise domeniu al Coroanei și Camerei imperiale, fapt ce va permite guvernanților de la Viena să pună în practică idei politice și administrative și să realizeze proiecte economice inspirate din

gândirea mercantilistă. Prin măsurile luate – organizatorice, investiționale și de colonizare a forței de muncă – autoritățile habsburgice au sperat ca mineritul și metalurgia să devină ramuri economice importante pentru Imperiu, dar să și ofere locuri de muncă, acestea fiind sursa de existență și venituri pentru locuitorii care lucrează la exploatarea miniere și la instalațiile metalurgice.

Dragoș-Lucian Țigău realizează o trecere în revistă a studenților din Banatul Montan care au studiat la școli și universități europene în perioada 1750 – 1850. Datorită schimbărilor politice survenite în urma trecerii Banatului în subordinea habsburgilor, a noilor cerințe apărute ca urmare a racordării la valorile central și vest europene, tinerii care doreau să ocupe posturi și funcții în aparatul de stat au fost nevoiți să meargă să studieze și să se formeze la prestigioase universități de pe teritoriul Imperiului Habsburgic. Astfel rezultă că între anii 1750 – 1850 un număr de 5280 de studenți din întregul Banat și Transilvania au studiat la universități europene, iar un număr de 181 de studenți din Banatul Montan au urmat cursurile universităților europene.

Nicolae Bocșan scoate în evidență rolul jucat de bănațeni și contribuția acestora la restaurarea Mitropoliei Române, fapt ce s-a petrecut în trei etape. Între 1849 – 1851, Andrei Șaguna a inițiat o campanie de separare de biserica sârbă și înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române. O a doua etapă s-a desfășurat între 1860 – 1864, când Andrei Mocioni a susținut separarea ierarhică; iar ultima perioadă cuprinsă între 1864 – 1865 încununează efortul românilor prin aprobarea de către împărat a restaurării Mitropoliei Române în frunte cu Andrei Șaguna. Totuși, acest succes a fost umbrit de faptul că la Timișoara nu a fost înființată o episcopie românească.

Mihai Vișan prezintă situația Banatului din momentul trecerii de sub administrație austriacă sub cea maghiară până la finele primului război mondial. În urma rezoluției imperiale din 27 decembrie 1860, Banatul Timișan a fost încorporat Regatului maghiar, subordonându-se legislației și organizării administrative maghiare. Banatul era împărțit în 3 comitate: Caraș (comite Emanoil Gojdu),

Timiș (comite Damaschin Janos) și Torontal (comite Kárátsonyi Laszló).

Laurențiu Ovidiu Roșu reliefează importanța sportului în județele Caraș și Severin în prima jumătate a secolului XX. Prezintă activitățile sportive practicate până în anul 1944 și implicarea administrațiilor locale în promovarea și asigurarea de spații și logistică necesare desfășurării în bune condiții a acestor activități.

Radu Păiușan, Viorel Bălțoi și Vasile Rămneanțu prezintă tumultoasa scenă politică a anului 1946, partidele politice aflate în campanie electorală (Partidul Național-Popular, Partidul Național Țărănesc), confruntările și conflictele între reprezentanții puterii și cei ai opoziției.

Eusebiu Narai scoate în evidență prin lucrarea sa *Aspecte privind situația minorității cehe din județele Caraș și Severin (1944 – 1948)*, înaltul grad de civilizație și toleranță interetnică, caracteristic Banatului.

Volumul 21 al revistei „Banatica” se încheie cu o serie de șase recenzii:

Ioan Godea, *Arhitectura la români. De la obârșii la Cozia*, Ed. Primus, Oradea, 2007 (Mircea Taban);

Arhim. Veniamin Micle, *Octoihul ieromonahului Macarie, 1510 – 2010*, Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2010 (pr. Gheorghe Naghi);

Enciclopedia Ortodoxiei Românești, apărută din inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, coord. pr. prof. Mircea Păcurariu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010 (pr. Gheorghe Naghi);

Angela Rotaru – Dumitrescu, *Istoria învățământului românesc din Banat 1900 – 1918*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2010 (Carmen Albert);

Radu Ardelean, *Istorie la Gazetă în Banat*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2007 (pr. Gheorghe Naghi);

Costin Feneșan, *Sub steag străin*, Ed. Enciclopedică, București, 2011 (Eusebiu Narai).

Alexandru Kósa

George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din „Reșița” (1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 226 p.

„În munca ce o vom desfășura, nu vom servi intereselor niciunui partid de politică militantă. Din sporul mare al programelor politice și vălmășeala luptelor, cu pasiuni înțeleșite în răstimpuri, am deprins demult o singură doctrină: cultul valorilor. Și în scrisul nostru acesta ne va arăta întotdeauna drumul pe care ni-l deschidem azi.” (p.21) Acesta a fost crezul sub semnul căruia George C. Bogdan și-a derulat activitatea de ziarist. Reia aceeași idee de mai multe ori, adăugând însă mereu noi nuanțe: „Datoria principală a ziaristului conștient de menirea sa este deci de a descifra tainele prezentului și a le tălmăci corect opiniei publice. A face legătura dintre fapte și interesele primordiale ale patriei sale. Reușește în această meserie ingrată, în măsura în care înțelege să slujească adevărul și neamul din care face parte.” (p. 83)

Volumul acesta de articole reușește să redea imaginea unui intelectual care și-a dorit mult să reușească în demersul său, care și-a dorit să schimbe ceva într-o țară încă săracă, dar aflată în plin proces de modernizare și sincronizare cu valorile europene. De asemenea, cartea spune și povestea unor ani în care tinerii români plecau la studii în Europa de Vest, pentru ca, mai apoi, să revină în țară și aici să-și ducă la îndeplinire menirea. George C. Bogdan, după studii liceale făcute la Timișoara, a studiat apoi la universități din Lille și Geneva. În 1934 s-a stabilit la Reșița, unde (printre altele) va fi unul dintre fondatorii gazetei săptămânale „Reșița”, iar din 30 mai 1937 directorul ei.

Apariția acestor articole adunate în volum în „Bibliotheca Banatica” este o recuperare necesară, care n-a trecut neobservată. Într-un articol apărut în „Orizont”, nr 2/2012, Cornel Ungureanu nota: „N-am scris nimic despre câteva ediții necesare, între care George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului*(...)importantă

nu numai fiindcă recuperează imaginea unei publicații bănățene, ci fiindcă pune în valoare un cărturar important pentru înțelegerea Banatului interbelic. Apropiat oamenilor de cultură, în preajma unor importanți politicieni ai locului, George C. Bogdan a practicat o jurnalistică solidară, care merită, în continuare, un studiu atent.”

Unele articole îl vor pune pe gânduri pe cititorul de azi, pentru că multe adevăruri scrise de George C. Bogdan își păstrează și azi valabilitatea. Și azi există dispute între regional și național, între valorile locale și cele europene. „Urâm regionalismul pustiitor de suflete al politicianilor, milităm însă cu convingerea neștrămutată pentru cinstirea valorilor regionale” (p. 29), scria el în 1939. Pentru mulți locuitori din Vechiul Regat, Ardealul și Banatul nu sunt clar diferențiate, dar pentru locuitorii din aceste zone lucrurile stau altfel: „Frații ardeleni, propovăduitori ai regionalismului politic, ne-au interzis nouă regionalismul cultural.” (p. 95) Românii bănățeni rămași în afara granițelor țării după Unirea din 1918 nu sunt nicio clipă uitați (se propune la un moment dat și soluția utopică a *schimbului de populații*, pentru a se îndrepta cumva această greșală). Din păcate și unele defecte parcă le-am avea în noi din totdeauna. „Chiar săptămâna trecută, șomerilor localnici li s-a oferit ocazie de câștig la linia Călnic-Caransebeș. Sub diferite pretexte, aceștia au refuzat, în marea lor majoritate, să pună mâna pe târnăcop.(...) A prefera calitatea de pensionar al milei colective, chiar unei vieți mizere de robotar, este o *mândrie* pe care n-o putem aproba.” (p. 88)

Problemele învățământului românesc par a fi la fel de actuale. Într-un articol din 1936, George C. Bogdan scria: „Cu strângere de inimă facem constatarea - cu riscul de a provoca furtună cu cruda sinceritate - că tineretul care părăsește băncile școalelor

secundare este, în cele mai multe cazuri, prea puțin pregătit pentru viața practică.” (p. 54) Nici programa nu e scutită de critici: „Studiind programul analitic al cursurilor primare, vom rămâne frapați de tot ceea ce cer mai marii așezămintelor noastre de educație națională de a se preda minților crude care-și încep instrucția elementară, baza tuturor celorlalte ce vor urma. Supraîncărcarea cu o serie de lucruri inutile îngreunează sarcina dascălilor, obosește răbdarea elevilor. (p. 112) Din păcate, și situația profesorilor pare a fi aceeași: „Revoltătoare nestabilitate a membrilor corpului didactic, precum și mizerabila salarizare, în special a învățătorului începător, este una din cauzele principale ale racilei pe care o semnalăm” (p. 112)

Atent observator al vieții orașului și la nevoile comunității, articolele sale, publicate în „Reșița” vorbesc despre oamenii importanți ai culturii și vieții bănățene, despre

cei care au influențat bunăstarea orașului, dar nu sunt uitate nici faptele frumoase și sincere ale oamenilor simpli. Evenimentele locale sunt în primul rând ogindite în toate articolele. George C. Bogdan a scris într-o perioadă pe care noi azi o idealizăm, dar n-ar trebui să uităm că au fost și atunci momente grele, pierderi și piedici: „Ne despărțim fără regret de anul 1939, an plin de sânge și de ură, care prefațează o nouă tragedie în istoria popoarelor, an care a îmbrăcat în doliu atâtea familii și a inundat cu lacrimi atâtea inimi de creștini.” (p. 183)

Fotografiile de la final par să dea viață paginilor citite și din ele străbate imaginea unui intelectual care, prin onestitate și inteligență, a scris o pagină frumoasă din istoria culturală a Banatului.

Veronica-Alina Constănceanu

Leonhard Böhm, *Locuitorii Banatului*. Ediție îngrijită, prefață și traducere de Crișu Dascălu, David Press Print, Timișoara, 2011

Interesul unui popor pentru istoria sa reprezintă, cum bine afirma Dimitrie Onciul, „măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui”. În spiritul acestei idei, „Bibliotheca Banatica” propune cititorilor săi lucrarea *Locuitorii Banatului*, traducere după monografia lui Leonhard Böhm, *Istoria Banatului timișan*¹. Alături de Johann Heinrich Schwickert, autor al unei *Istorie a Banatului timișan* [*Geschichte des Temeser Banats. Historische Bilder und Skizzen*, 1861] și de Felix Milleker, cu a sa *Scurtă istorie a graniței militare bănățene* [*Kurze Geschichte der banater Militärgrenze*, 1937], Leonhard Böhm rămâne unul dintre puținii istoriografi ai acestei regiuni. Lucrarea sa, apărută la Leipzig în 1861, este structurată în două volume, dintre care primul este consacrat *Istoriei politice a Banatului timișan*, iar cel de-al doilea *Istoriei*

naturale a Banatului timișan. La mai bine de 150 de ani de la apariția monografiei lui Böhm, „Bibliotheca Banatica” oferă, așadar, cititorilor săi volumul *Locuitorii Banatului*, în traducerea lui Crișu Dascălu.

Lucrarea reproduce, conform precizărilor îngrijitorului ei, cartea a IX-a din volumul al II-lea, dedicat *Istoriei naturale a Banatului* și se oprește, așa cum o arată și titlul, asupra națiunilor ce conlocuiesc pe aceste meleaguri. Opțiunea traducătorului pentru această parte a *Istoriei Banatului* este pe deplin justificată, fiind animată de credința omului de cultură în interesul pe care o astfel de lucrare l-ar putea stârni în rândul cititorilor colecției: „Am ales capitolul care urmează, pentru că mi se pare a fi cel mai prețios prin originalitate și prin prezumtivul interes al celor de azi față de felul cum a perceput autorul realitățile etnice bănățene de acum un secol și jumătate” (*Prefață*, p. 8).

¹ Leonhard Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1861

Sunt prezentate în paginile cărții toate naționalitățile individuale ce conlocuiesc în spațiul banatic, începând cu românii (numiți de autor „valahi”), continuând cu sârbii (denumiți „reizen”), germanii, ungurii, bulgarii și țiganii, autorul consacrand fiecăreia dintre aceste etnii câte un capitol aparte. Se remarcă o structurare ușor inegală a materialului monografic, astfel încât capitolele dedicate națiunilor catolice sunt destul de brevilocvente (să nu uităm cu lucrarea se adresa publicului german!), în timp ce românii și sârbii beneficiază de prezentări mai ample, incluzând descrieri antropologice amănunțite, susținute de informații lingvistice și etnologice, cu frecvente citări ale unor surse mai mult sau mai puțin științifice.

Paginile monografiei aduc informații detaliate despre înfățișarea oamenilor, portul și obiceiurile lor, dar și despre superstițiile acestora. Astfel, din rândurile consacrate românilor bănățeni aflăm că cea mai mare calitate a acestora este ospitalitatea, în timp ce cel mai mare defect îl reprezintă îndărătnicia lor. Tot de aici aflăm că bănățenii sunt oameni plini de superstiții, punând mare preț pe semnele prevestitoare. Bunăoară, orice bănățean știe prea bine că dacă de Anul Nou sau de Paști vine cineva necunoscut în casă, cu un vas gol „înseamnă nenoroc”, sau că acela care lasă lingura în mâncare după masă „va avea o noapte fără somn”, tot așa cum se știe că după spălat nu e voie să scuturi mâinile ude nici în dreapta, nici în stânga, „căci asta slăbește” (p. 34).

La rândul lor, sârbii sunt descriși drept un popor războinic, cu oameni robuști, ale căror principale calități sunt ospitalitatea, generozitatea și binefacerea. La capitolul defecte, autorul nu uită să menționeze „urâta necuviință a slavilor” de a înjura: „nimic nu e destul de demn de cinstire, nimic destul de sfânt, ca să nu fie atins de limba lui păcătoasă” (p. 69). Printre obiceiurile străvechi ale

sârbilor ni se amintește faptul că la acest popor zilele onomastice nu erau sărbătorite, în schimb, fiecare familie are câte un patron protector a cărui cinstire se sărbătorește cu mare fast. Din capitolele consacrate germanilor, ungarilor și bulgarilor (națiuni catolice, privite cu un ușor subiectivism) aflăm despre cei dintâi că dețin cai frumoși, despre unguri că sunt mari cultivatori de tutun, în timp ce bulgarii sunt legumicultori renumiți.

Când vine vorba despre țigani, discursul obiectiv - științific lasă loc tonului colocvial, iar obiceiurile, calitățile și, mai cu seamă, defectele acestora sunt tratate cu mult umor. Astfel, vorbind despre cutumele lor culinare, autorul notează: „Țiganii obișnuți, care nu ajung să stea în apropierea oamenilor civilizați, au uneori un meniu cu totul aparte. Ba suferă de foame, iar mâncarea lor constă din mălai și apă, ba se ospătează cu găini și găște, dar pe care nu le cumpără niciodată, ci știu să și le procure pe căi interzise” (p. 85).

Volumul mai include, în *Anexe*, o serie de planșe inedite, ce surprind aspecte din viața locuitorilor Banatului, precum și o hartă a Banatului timișan.

Prin informațiile aduse, *Locuitorii Banatului* reprezintă o contribuție esențială la monografismul bănățean, volumul având meritul de a reuni, într-un studiu de sinteză, aspecte reprezentative ale Banatului de acum un secol și jumătate, menite a ajuta cititorul contemporan în stabilirea unor continuități de multe ori nebănuite. O invitație la lectură pentru toți cei interesați de istoria și cultura locului, dar și una dintre puținele șanse de a avea o micromonografie densă, bogată în informații etnografice, lingvistice și antropologice despre națiunile ce conlocuiesc în spațiul banatic.

Delia Badea

Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefațată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il.

Cum și *Memoriile unui preot bătrân* ale aceluiași autor (Eurostampa, Timișoara 2008), inițiativa editării *Jurnalului* se datorește prof. univ. dr Pia Brânzeu, una din nepoatele autorului, fiica distinsului medic dr Pius Brânzeu, care a preluat manuscrisele păstrate (mult timp ascunse!) de alți membri ai familiei și a beneficiat în acest ultim demers de concursul doamnei dr în științe istorice, Luminița Wallner-Bărbulescu, distinsă cercetătoare a istoriei Bisericii Române Unite cu Roma / Greco-Catolice.

Dacă redactarea *memoriilor*, începută în 1947, s-a datorat și îndemnul venit de la dr juris Petre Groza, conșolar și prieten privilegiat (alături de dr Otto Roth, celălalt amic de suflet – și tot controversat!), *Jurnalul* e o inițiativă proprie, destul de târzie a însuși autorului, pornită la 12 mai 1932 (mai redactase anterior un caiet de gen, abandonat și rătăcit); acesta e constătător din trei caiete și câteva foi volante.

În foarte scurta *Prefață* a autorului, acesta își motivează demersul afirmând cu modestie că „și un om mic ca mine are momente de înregistrat, care contribuie mult la cunoașterea lucrurilor și persoanelor cu care a avut contact”, vizând îndeosebi Biserica sa, în care ajunsese la rangul de canonic, consilier episcopal al Diecezei de Lugoj și prepozit capitular (pensionat în 1947). Era și un prolific publicist, întemeietor al unor jurnale și colaborator la altele, cum „Cuvântul adevărului”, „Calea vieții”, „Sionul românesc”, „Păstorul sufleteș”, „Drapelul”, „Albina”, „Păstorul sufleteș”, „Cultura creștină” ș.a. (ales ca membru de onoare la Congresul ziarștilor din 1934), autor de tratate teologice, omiletice, manuale.

Memorialistica greco-catolică (intrând aci parțial și diaristica) avea o accentuată trăsătură de legitimare contra istoriografiei contestatoare ortodoxă, dar și față de

ofensiva latină asupra catolicismului de rit oriental, de unde și notele polemice prezente la **N.B.**, cum ne învederează editoarele în pertinentul studiu introductiv.

Memorialistica și diaristica au și rol supletiv de informare, dând seama și de mentalitatea scriitorului lor, cum cel în discuție, care s-a centrat asupra chestiunilor bisericești, cum promitea în *Prefață*, dar și asupra celor politice și familiale, în proporții după ordinea enumerării, la o apreciere empirică. Mai puțin l-au interesat fenomenele meteorologice, prezente abundant de pildă în *Jurnalul* lui Maioreșcu, relatează însă fidel multe drumuri la adunări bisericești, parohiile și filiile din Dieceză, unde a servit serviciul divin, pelerinajul la Roma, dar și traseele montane pe care le-a parcurs cu fervoare în Retezat.

Toate acestea erau consemnate uneori fugitiv, dar mai des amănunțit, pe zile și ore, cum și la alți diariști, cu privilegierea evenimentelor care-l impresionau mai mult, de la scara familială la aceea a politicii interne și internaționale. Dacă se întâmpla să nu poată nota zilnic (cum între 31 iulie – 23 august 1933), revenea cu un rezumat în gen memorialistic.

Stilul este uneori alert, dialogat, alteori grav, în funcție de evenimentul relatat și starea lui sufletească. Consemnează și un fapt divers minor, cum rătăcirea cânelui Episcopului, uneori bârfe, cum reține autorul *Cuvântului înainte*, care le aveau ca ținte pe Onisifor Ghibu (ca delapidator), Agârbiceanu (subvenționat de C. Argentoianu, dar pe care l-a apărat de acuzele de porniri contra naturii), Lupaș, Valeriu Braniște, Veturia Goga, ca mituitoare prin cadouri a Lupeascăi, Alexandru Vaida-Voivod (colportând versiunea lui Amos Frâncu precum că era țigan!); pentru Ioan Boroș (criticat la ocazii)

avea pregătit discursul funebru pentru orice eventualitate... Consemna și două *witz*-uri politice, cu Hitler și Groza!, dar și ipoteze, cum pierderea Banatului de Vest datorită revoltei soldaților ardeleni voluntari la Tisa (însemnare din 1932), ori colporta (în noiembrie 1946) zvonul privind o întâlnire secretă dintre Groza și Tito, la care primul obține retragerea pretențiilor iugoslave asupra Banatului românesc.

În *Jurnal* apar dese critici ale ierarhiei unite ori catolice în general, așa Episcopul Alexandru Nicolescu de Lugoj (viitorul Mitropolit) se poartă într-o împrejurare „cât se poate de laș”, administrația lui bisericească fiind „o porcărie”, arhierul și canonicul Marinescu fiind „farisei”, cum Episcopul de rit latin Majlath era „șovin” (notații din 1934). Vasile Lucaciu, zis „leul de la Sișești” îi apărea, în 1932 (post mortem!) ca „teatralist ordinar”.

Apar și destule elemente confesionale în scrisul său, unele îndreptățite, altele cel puțin discutabile. Îi execra ca ortodocși ultramontani pe Silviu Dragomir și Ioan Lupaș (mai ales), consemna că Mitropolitul de Sibiu Nicolae Bălan „punea mereu fitile” la Senat când se dezbăteau legi ecleziastice, o piatră era lansată în 1934 și în grădina Episcopului caransebeșan Vasile Lăzărescu (iunie 1934), dar mai ales consemna quasi-aprobativ zisa lui Zenobiu Pâclișan că Șaguna a fost „cel mai mare trădător” (29 martie 1939); față de aceea afirmația (poate întemeiată) că episodul cu Petrache Lupu a fost montat/trucat de popa locului (nov. 1938) era floare la ureche.

Politica ocupă o parte apreciabilă în viața / preocupările autorului, reflectată ca atare și în *Jurnal*. L-a urmat pe Octavian Goga în tribulațiile sale din Partidul Poporului, apoi în Partidul Național Agrar, unde Șeful – căruia îi organiza campania electorală în județ – l-a propus în comitetul central, apoi în Partidul Național Creștin, de orientare antisemită și inspirație carlistă, candidând și la alegerile parlamentare (fără succes).

A fost un membru de partid atipic, greco-catolic într-o formațiune cu colorit ortodox accentuat, cum nici antisemit, căci cu „prieteni evrei” care îl firitesc pentru o conferință asupra relației Germaniei naziste cu catolicismul (însemnare din 14 iunie 1938).

Instaurarea și căderea Guvernului Goga-Cuza i-au apărut „ca o bombă”, era „curios” dacă va fi folosit, în orice caz nemulțumit de lipsa din posturile cheie a uniților, pe când Lupaș era Ministru la Culte și Arte.

Pe plan local, era membru activ al Consiliului Comunal din Lugoj.

Avea, paradoxal, antipatii profunde față de Iuliu Maniu și „naționali” din P.N.Ț. care subordonaseră Mitropolia blăjană, mai mult chiar, socotea acel partid dominat de evrei și francmasoni (un clișeu al atacurilor dinspre dreapta), condamna politizarea ASTREI și AGRU-lui (asociația laicului gr.-cat.) venită tot dinspre P.N.Ț., dar avea eleganța să-l disocieze pe Maniu de afacerea Skoda, montată spre a-l compromite, când profitorul fusese Prințul Nicolae (însemnare din 3 aprilie 1933).

Atitudinea față de legionari a fost oscilantă, în funcție și de momentul politic. Inițial, poziția lui a fost destul de simpatetică, deplângând represiunile carliste care au eliminat elita Mișcării, dar condamnând și violențele aceleia, cum un atentat cu bombă la reprezentația din Timișoara a unei trupe teatrale evreiești. L-a apreciat de aceea pe Antonescu pentru „ordinea instituită” – deși observa lucid că România devenise „un fel de colonie germană” – și mai ales pentru suprimarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941, pentru ceea ce regreta executarea lui de mai târziu (notiță din 4 iunie 1946), deși în 1945 se pronunța pentru aplicarea sentinței capitale criminalilor de război.

Este interesant nu numai ce notează un diarist, ci și cum o face sau ce omite, elemente care dau seama de formula lui sufletească. Așa, asasinarea lui I.G. Duca de legionari nu este consemnată la timpul

său, ci destul de târziu și doar în legătură cu convocarea autorului ca martor la proces (căreia nu îi dă curs).

Lipsește cu desăvârșire convulsiile sociale din 1929 din Valea Jiului – de unde provenea! – și cele din 1932-33 („eroicele lupte”, după clișeul comunist).

Dacă moartea lui Ionel Moța pe frontul spaniol este prompt consemnată (15 ianuarie 1937), instaurarea regimului carlist este amintită după vreun an, ironic, ca „regim dictatorial”, iar ante crede în zvonul că șefii partidelor, inclusiv Maniu, ar fi fost de acord cu dizolvarea aceloră (8 aprilie 1938).

În treacăt, pomenește înființarea Frontului Renașterii Naționale în 1938, cât și propria sa înscriere în acea formațiune artificială (17, respectiv 24 decembrie 1938).

Surprinzător, tot de aceea manieră a înscris moartea fostului său șef de partid, Octavian Goga (mai 1938), cu care întreținuse și relații personale destul de apropiate.

Tot sec și lapidar a însemnat abdicarea lui Carol al II-lea (în 6 și 7 septembrie 1940), cum mai târziu și pe cea a lui Mihai I (30 decembrie 1947).

De evenimentele internaționale, mai ales cu cele având atingere de România, se informa din presă, dar și de la radio (Budapesta mai ales!), semn de modernitate. Acolo asculta un discurs al lui Hitler (2 oct. 1938), care îl bucura prin aceea că pacea părea a nu fi amenințată.

Față de desființarea Cehoslovaciei manifesta o atitudine neutră / indiferentă, nutrind doar temerea antrenării în război a României (însemnare din 19 martie 1939), mai târziu însă (18 aprilie 1941) considera că sârbii înfrânți își meritau soarta, ca „ticăloși” care au spart Mica Antantă.

Pactul dintre Hitler și Stalin era un „act infam”, de care lua cunoștință la 1 septembrie 1939, simțindu-se îngrijorarea față de soarta României, sporită de înfrângerea Franței, primită cu „groază” (22 mai 1940).

Temerile aveau a se materializa în curând, prima victimă fiind „sărmana Basarabie”,

victimă și a nepregătirii Statului datorită decăderii moravurilor, iar perspectivele rămâneau sumbre pentru Țara încercuită.

Mai apoi, a venit „ca un trăznet” și știrea pierderii a unei jumătăți din Ardeal (aflată tot de la radio Budapesta!), dar, cu toată durerea, rămânea încredător în „ziua mare” a reunirii (31 august 1940). Indignat, scria de atrocitățile comise de „barbarii unguri” în Ardealul ocupat (26 septembrie 1940).

Constata ceva mai târziu, cu amărăciune, cauzalitatea internă a nenorocirilor Țării, afară de conjunctura internațională: „Dacă se va prăpădi România – Doamne ferește! – numai din cauza hoțiilor se va nimici, căci nimeni nu le poate stărpi!” (18 dec. 1941). Parcă sună cunoscut...

A sperat inițial în înfrângerea Rusiei Sovietice, cum se exprima chiar la 22 iunie 1941, dar, odată cu instalarea sovieticilor în Țară, deși deplângea abuzurile – jafuri, violențe, omoruri – considera că „trebuie să recunoaștem eliberarea noastră de Armata Roșie”, cu toate că nutrea temerea anexării întregii României de U.R.S.S., libertatea alegerilor convenită la Yalta fiind doar o „teorie”, singurul punct consolator era recuperarea Ardealului de nord (notă din 11 mai 1946).

Deși antibolșevic, cum o declară expres în 1937, a avut relații privilegiate, deși polemice uneori, cu Petre Groza, pe care îl consideră marxizant, influențat de bolșevism, dar și de nazism și fascismul italian, demagog și ipocrit, care „tot burghez va fi”; îi apreciază totuși prestația de la Congresul Frontului Plugarilor din 1945 (afară de protejarea maghiarilor), iar rezultatul alegerilor din 1946 era „normal” și socializarea economiei inevitabilă în condițiile ocupației, asta neîmpiedecându-l să regrete refuzul Planului Marschall și să consemneze un fel de mercurial cu prețurile tot mai inaccesibile ale produselor de consum, mereu mai puține.

Îngrijorat de presiunile stângii tot mai agresive, deși se declară partizan al

Guvernului Groza pentru că agreat de Aliaiți (ruși!), își ia unele măsuri de autoprotecție, cum învățatul limbii ruse, înscrierea în „Arlus” și „Apărarea Patriotică”. Fusese în 1945 convocat la poliție, casa percheziționată, primise consemn de domiciliu obligatoriu – în Lugoj deocamdată – și amenințat cu internarea în lagăr.

A urmărit îngrijorat ofensiva contra Bisericii Române Unite cu Roma, transcriind în *Jurnal* documente oficiale, cuvântări pe articole de ziar privitoare la chestiune și a alcătuit o „listă a rușinii” cu clerici transfugi în 1948.

Ultima însemnare este din 28 octombrie 1948, când scrie că, bolnav, urma a se interna la spital, în schimb a fost arestat...

Secțiunea de după 23 august 1944 denotă o anumită prudențialitate, parcă în eventualitatea unei lecturi ostile în urma eventualei confiscări a manuscrisului.

Am insistat pe aspectele politice, de interes general, dar, așa cum au arătat editoarele și dă seama lectura, mult spațiu e alocat Bisericii, cum și îngrijorările, dar și bucuriilor unui soț și tată iubitor, care urmărește neliniște sau jubilație, după

caz, studiile, cariera ori perspectivele matrimoniale ale copiilor săi, sănătatea lor, ca și a lui.

Jurnalul, având 17 capitole – după anii calendaristici – comportă și o *Anexă*, anume *Robia Sionului*, cu episodul arestării, domiciliului obligatoriu de la mănăstirea Căldărușani, aflarea morții fiului Felician în închisoarea de la Sighet (nu și petrecerea obligatorie de la mănăstirea Neamț și domiciliul obligatoriu de la Căldărușani și Orăștie, poate neconsemnate), în fine un episod glumeț privind iminenta vizită a soției la Călărași, toate scrise după eliberarea din 1953, firește, având caracter memorialistic și dând seama de modul de viață al Episcopatului Greco-Catolic și al câtorva canonici în regim de reclusiune.

Lectura *Jurnalului*, ieșit într-o ediție excelentă, pentru care editoarele și autoarele studiului introductiv pertinent și notelor (în care au fost identificate sute de personaje!), precum și prefațatorul cu stilul său fermecător binemerită de la public pentru această restituire culturală interesantă și utilă.

Radu Ardelean

Aurel Cosma Jr., *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 513 p.

În colecția *Bibliotheca Banatica* a apărut al doilea volum semnat Aurel Cosma Jr (1901-1983) scriitor, ziarist avocat, figură importantă din istoria culturală a Banatului. De data aceasta e vorba de unul de corespondență, care vine să întregască o imagine ușor estompată de trecerea timpului. După cum aflăm din studiul introductiv, sunt adunate la un loc, pentru prima dată, scrisori din perioada 1922-1980, aflate în fondul arhivistic păstrat la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale. “Documentele cuprinse în această lucrare reprezintă corespondența purtată de Aurel Cosma Junior în perioada 1922-1980 și

sunt inedite(...). Din corespondența cu aceștia se pot extrage informații prețioase cu privire la evenimentele petrecute în anul 1918, la activitatea culturală din această parte de țară, la istoria locală și națională și nu în ultimul rând la preocupările și realizările celor cu care s-a realizat acest schimb epistolar.”(p.29)

Volumul e alcătuit cu multă atenție, scrisorile propriu-zise fiind precedate de o listă a documentelor, din care cititorului i se spune pe scurt ce cuprind scrisorile. “37. 1969, ianuarie 20, Timișoara. Scrisoare trimisă de Aurel Cosma Junior lui Aurel Dumitraș, în care îi relatează despre propriile insuccese în

privința publicării articolelor și sărbătoririi semicentenarului Unirii de la 1 Decembrie 1918 în Timișoara.”(p. 38), sau “196. 1972 octombrie 29, Reșița. Scrisoare a lui Ion Crișan din Reșița, către Aurel Cosma Junior, prin care îi adresează invitația de a-i acorda un interviu și de a publica la o revistă din Reșița.”(p. 63). Într-o scrisoare din 20 ianuarie 1969 trimisă lui Aurel Dumitraș, Aurel Cosma Jr povestește despre diversele încercări de a publica articole despre Unirea din 1918, despre evenimentele de la Alba Iulia. unele articole nu i-au fost publicate, altele au fost mutilate în redacție: „(...)Și eu am scris un articol de șase pagini dactilografiate despre *Armata Unirii*, făcând o scurtă istorie a Gărzilor noastre Naționale din toamna lui 1918, care erau adevărate unități militare ale armatei populare și cărora s-au datorat menținerea ordinii și păcii, a pregătirii și îndeplinirii Actului Unirii de la Alba Iulia. (...)dar acest articol nu a mai apărut nicăieri deși l-am trimis spre publicare la mai multe redacții din capitală și din Ardeal.(...)Chiar și la *Magazin istoric*, unde am avut o serie de articole, n-a apărut decât unul și acela foarte amputat și deformat, într-un grupaj unde și-a pierdut semnificația.”(p. 152). Scrisorile trimise sau primite de Aurel Cosma Jr fac trimitere la multe evenimente istorice sau culturale la care a luat parte, iar tonul lor e când prietenos, colocvial, când sobru și oficial. Raul Ionuț Rus și Teodora Ligia Drăghici, cei care au îngrijit această ediție, ne avertizează încă din prezentarea făcută la început că avem de-a face cu un schimb epistolar important: „Activitatea Asociației Scriitorilor din Timișoara, în particular, și a Uniunii Scriitorilor din România, în general, este redată în corespondența cu Ion Clopoțel, Petru Sfetcă, Constantin Miu Lerca, Octavian David etc. De asemenea, din scrisorile editate în acest tom reies și informații referitoare la unele evenimente care la vremea respectivă au ținut prima pagină a ziarelor: urmările seismului din martie 1977 și uciderea Luciei Piso Ladea, soția sculptorului Romul Ladea. Experiențele personale, preocupările, proiectele și realizările persoanelor cu care

a corespondat sunt alte aspecte care sunt cuprinse în conținutul scrisorilor, ca de altfel și unele date biografice sau informații despre persoane care nu corespund cu Aurel Cosma Junior, dar sunt descrise în conținutul misivelor (Maximilian Costin, Traian Vuia, Romul Ladea etc).”(p.14). Într-o scrisoare trimisă lui Aurel Decei, datată 14 martie 1972, Aurel Cosma Jr scrie, oe un ton oficial, despre înființarea editurii „Facla”: „Profit de această corespondență de a vă informa despre începutul activității noii edituri de la Timișoara, recent înființată cu denumirea de „Facla”.Lumea de aici ar fi preferat o altă denumire. n-are importanță. Bine că s-a ajuns deja la această fază de realizare a vechii dorințe afirmate în repetate rânduri de bănațeni.”(p. 286) Din studiul introductiv suntem avertizați că „după instaurarea regimului comunist, a urmat același drum ca mulți alții, al condamnarilor, al încercării de a se face nevăzut, uitat, și în cele din urmă al unei așa zise „reabilitări”(p. 12). Se explică astfel de ce există o pauză de decenii în acest schimb epistolar. Iar în scrisori Aurel Cosma Jr reușește să vorbească cu demnitate despre greutățile prin care a trecut, despre reîntoarcerea în Timișoara după anii de pușcărie. „Ca și d-ta, de-a lungul anilor m-a ajutat și pe mine răbdarea și credința. Am avut mereu încredere în mine și în viață. Am suportat cu demnitate toate loviturile destinului.(...)Am trăit o viață de roman. Un roman pe care l-aș fi preferat să-l scriu decât să-l trăiesc. Nici cea mai fecundă închipuire n-ar fi putut să realizeze din condeiul unui scriitor atâtea peripeții pe care mi le-a regizat soarta să le trăiesc ca actor principal în desfășurarea acțiunii dramatice proprii mele drame.”(p. 129)

Într-o vreme în care genul epistolar a suferit modificări profunde, lectura unei asemenea cărți oferă informații despre vremuri și evenimente care merită ținute minte, dar și importante detalii despre unele personalități care au influențat într-un fel sau altul viața noastră culturală, socială și politică.

Veronica-Alina Constănceanu

Ela Cosma, Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste), București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p.

În al doilea volum din *Biografii istorice transilvane*, cercetătorul Ela Cosma reușește să adune într-un singur loc cei mai de seamă reprezentanți ai sașilor, austriecilor, slavilor în Transilvania și Banat, aceștia fie deținând funcții militare sau politice, fie aducând contribuții politice, administrative, culturale, educaționale, artistice, bisericesti și științifice ce au dus la dezvoltarea și promovarea celor două zone.

Volumul cuprinde în total un număr de 215 biografii, aranjate în ordine alfabetică, în cea mai mare parte detaliate și doar câteva realizate sumar, a unor personalități marcante din perioada sec. al XIX-lea și în special din timpul revoluției pașoptiste.

Acest dicționar al personalităților care au scris istoria, reușește să umanizeze personajele mitizate și supradimensionate ale secolului al XIX-lea: împărații monarhiei habsburgice Ferdinand I, Franz I, Franz Joseph și țarii Alexandru I respectiv Nicolae I ai Rusiei.

Din cele 215 personalități cuprinse în volum, 143 reprezintă națiunea sașilor, din care 47 clerici și profesori, 39 funcționari, 25 juriști, 15 medici și farmaciști, 11 redactori și editori, 4 artiști plastici și muzicieni și 2 ingineri.

Din cei 44 de austrieci prezenți, 15 au fost personalități politice marcante, iar 29 militari de carieră.

Acestora li se alătură 23 de slavi, din care 13 ruși, 6 sârbi, 2 croați, 2 polonezi și în final 5 maghiari printre care se numără și poetul revoluționar Petöfi Sándor.

Volumul de față reprezintă o sursă foarte bine documentată de inspirație nu numai pentru istorici, dar și pentru cei pasionați de istorie. Cercetătorul Ela Cosma utilizează celebrele lexicoane biografice mai vechi elaborate de Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (1859 – 1891), Joseph Trausch, *Schriftsteller – Lexikon* (1868, 1870, 1874), *Allgemeine Deutsche Biographie* (vol. 23, 1890) sau mai noi, *Die Siebenbürger Sachsen Lexicon* (1999). Tot la bibliografie utilizează și monografiile de persoane precum și caracterizările și elementele biografice oferite de George Bariț.

Cercetătorul a recurs și la documente și corespondență pentru a ilustra cât mai bine viața și opera unora din personalitățile prezentate. O sursă importantă a acestor documente și corespondențe o reprezintă *Fondul 1848* deținut de Institutul de Istorie din Cluj, format din 1339 documente fișate, inventariate și prelucrate de cercetătorul Ela Cosma. De asemenea autoarea volumului a cercetat și extrasele din gazeta vremii.

Important este faptul că pentru definitivarea unor portrete și completarea de informații, cercetătoarea a recurs și la ajutorul enciclopediei on-line *Wikipedia*, fapt ce demonstrează importanța utilizării tuturor surselor de informare fie ele inedite, fie edite pe suport material sau electronic, dar mai presus de toate citarea autorilor și a izvoarelor utilizate.

Alexandru Kósa

Marcu Mihail Deleanu, Memorial, documente și studii despre George Cătană, Reșița, Editura Tim, 2011, 198 p.

Apariția unei cărți este un eveniment atât pentru cel care o scrie, cât și pentru cei care o parcurg. El devine unul și mai deosebit atunci când cartea se dovedește a fi aducerea la lumină a unor documente referitoare la viața și opera unor personalități.

Un astfel de eveniment l-a prilejuit dr. Marcu

Mihail Deleanu prin publicarea volumului *Memorial, documente și studii despre George Cătană*, la Editura Tim din Reșița, în 2011, în care și-a propus abordarea „mai în detaliu a unor aspecte care au fost amintite doar tangențial ori sunt chiar necunoscute, cu privire la viața, opera și la posteritatea lui George Cătană”.

Autorul își structurează volumul în cinci capitole și două anexe.

În primul capitol, *Marginalii*, autorul abordează aspecte referitoare la cele două direcții ale activității lui Cătană, de scriitor și de folclorist, aducând argumente în favoarea amândurora (Ilarie Chendi îl citează, printre alte nume, când vorbește despre interesul crescut pentru literatura populară, Liviu Jurchescu îl așază printre cei mai mari scriitori ai Banatului „pe care cred că, fără exagerare, îl putem numi un fel de Ion Creangă al Banatului”, Paul Târbățiu îl aprecia tot ca scriitor), insistând și asupra unei alte calități: aceea de reporter al vremii sale, relatând despre evenimente la care a luat parte: conferințe învățătoarești, examene școlare, concursuri, numiri, decese de învățători și preoți etc. Un al doilea aspect face referire la colaborarea dintre George Cătană și Ion Pop-Reteganul, următorul, la prenumele lui Cătană (George sau Gheorghe), iar cel de-al patrulea, la biblioteca și manuscrisele lui George Cătană.

În capitolul al doilea, *Memorial*, M. M. Deleanu relatează despre „întâlnirile” avute, de-a lungul timpului, cu opera și amintirea lui G. Cătană. Emoționante, aceste relatări, și demne de considerație toate eforturile autorului de a întreprinde ceva pentru memoria acestui fiu al Banatului. Și de această dată autorul face dovada calităților sale scriitor. Relatările mențin trează curiozitatea cititorului, iar paginile se parcurg pe nesimțite. G. Cătană nu mai este persoana despre care se relatează, este însuși personajul relatării!

Capitolul al treilea, *Valeadeni. Anul Domnului 2011*, reprezintă rodul unei documentări pe care M.M. Deleanu a efectuat-o în martie 2011. Sunt prezentate vechile instituții ale satului, mărturisiri ale câtorva persoane care l-au cunoscut pe G. Cătană, precum și imagini cu școala, primăria, căminul cultural, gospodăria lui, copertele volumelor scrise de/despre G. Cătană. Din păcate, acest capitol are un aer destul de trist,

întrucât realitățile sociale ale anului 2011 din Valeadeni nu au nimic optimist: „Agonia satului este evidentă”, „drumul este aproape impracticabil pentru autoturisme”, „vechile instituții ale satului [...] sunt într-o stare avansată de degradare”, „Într-un asemenea context, și urmele lui George Cătană în viața și istoria satului zac într-o adâncă uitare nu doar pentru memoria colectivă a localnicilor, ci și în arealul cultural din județ”.

Chiar de la început ni se indică sursele autorului: documentele și manuscrisele avute la dispoziție între anii 1966 și 1969, consultate și clasificate pentru o expoziție George Cătană care, din păcate, n-a mai avut loc. Pe baza lor s-a constituit cel de-al patrulea capitol, *Documente*, structurat după cum urmează: *Documente diverse* (acte personale, cereri, adrese, cuvântări etc. – 55 documente), *Correspondență trimisă de George Cătană* (27 documente), *Correspondență diversă primită* (123 documente), *Manuscrise legate de învățământ* (89 documente), *Correspondență școlară primită* (15 documente), *Ferpare* (28 documente), *Manuscrise literare și folclorice proprii* (49 documente), *Manuscrise literare și folclorice diverse* (68 documente). Toate aceste documente-manuscrise sunt prezentate fie cronologic, fie alfabetic și sunt descrise pe scurt de către autor.

Cele două studii care constituie capitolul al cincilea îi aparțin lui M. M. Deleanu și au fost publicate în volumul al II-lea de „Studii de limbă, literatură și folclor”, Reșița, 1971, respectiv „Un crâmpoi de istorie: Foaia diecezană 1886-1949”, Reșița, Editura Tim, 2006: *George Cătană și „coregerea folclorului” și Colaborarea lui George Cătană la „Foaia diecezană”*. *Comentarii și bibliografie*.

La sfârșitul cărții, în *Anexe*, autorul include două documente: *Răspunsurile lui G. Cătană la Chestionarul lui Nicolae Densusianu* (paginile sunt reproduse după Oliver Velescu, *Documente privind viața spirituală a țaranului bănățean de la sfârșitul*

secolului al XIX-lea. *Contribuții la monografia satului Valeadeni*, în „Mitropolia Banatului”, XVI (1966), nr. 10-12, p. 691-701) și *Un articol al lui Cornel Corneanu despre G. Cătană* (publicat în „Revista Institutului social Banat-Crișana”, anul XIV, 1946, Timișoara).

Așa cum ne-a obișnuit deja, M. M. Deleanu dăruiește cu imensă bucurie întreg rodul cercetărilor sale, implicarea sentimentală fiind cu ușurință percepută. Cu toate acestea, nu poate fi vorba de subiectivism! Afirmările sale sunt temeinic argumentate, sursele bibliografice, numeroase: fie scrise (cărți, ziare, reviste), fie vii

(contemporanii lui G. Cătană), astfel încât relatările lui M. M. Deleanu devin adevărate reportaje literare. Nu trebuie omis faptul că acest volum reprezintă valorificarea unei activități de cercetare începute cu aproape o jumătate de veac în urmă, iar consecvența și perseverența autorului nu pot fi decât la superlativ laudabile.

Volumul prezentat este un model de cercetare, de documentare, iar George Cătană, unul de seriozitate, dăruire, putere de muncă pentru fiecare dintre noi.

Dorina Chiș-Toia

Emil Dumitrașcu, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 300 p.

De curând a văzut lumina tiparului o carte extrem de interesantă și utilă, aparținând profesorului universitar dr. Emil Dumitrașcu. Fiind originar din Mâtnicu Mare și acum retrăgându-se în localitatea natală, unde tatăl său, Ștefan Dumitrașcu, a fost învățător și director al școlii, a ținut să întocmească respectiva monografie.

Cartea este structurată pe 10 capitole, care la rândul lor posedă subcapitole impuse de realități distincte. *Prefața* aparține autorului, care-l introduce pe cititor în motivația ce a dus la apariția volumului. Informații bazate pe cercetare științifică, axate pe studii de substanță, chiar și informații de orice fel care orientează în dezlegarea multor necunoscute legate mai ales de numele „Banat”. Evocat din secolul al XIII-lea, inițial de „Banatul de Severin”, pornind chiar de la Basarab I, continuat de Banatul de Caransebeș, Lugoj. Pentru că acest termen interesează evoluția lingvistică a Banatului istoric, în acest capitol se găsesc date corecte și definitorii. Sfera se extinde la părțile Caransebeșului, aici polarizându-se pe localitatea Mâtnicu Mare, atât în trecut, cât și în prezent.

Termenii „ban”, „Banat”, „Mâtnic” au și

conotații lingvistice; de aceea, în capitolul al II-lea (p. 61-64) informațiile sunt prezentate exhaustiv, pornindu-se de la semnificații etimologice. Capitolul al III-lea, *Cadrul natural*, cuprinde așezarea localității în cauză, cu evidențierea celor mai noi referiri bibliografice privitoare la formele de relief, solul și subsolul, apele, clima, flora, fauna și protecția mediului (p. 65-75).

Cultura și civilizația, precum și viața spirituală tradițională (cap. IV) sunt atent studiate în contextul localității Mâtnicu Mare, prezentându-se *Obiceiurile momentelor ciclice ale vieții*, respectiv *Nașterea, Nunta, Moartea și ceremonia înmormântării*, continuând cu *Obiceiuri la sărbătorile de peste an* (ciclul calendaristic). Urmează apoi, în partea a 3-a, *Arhitectura locuințelor, portul popular* (cap. 4).

Capitolul al V-lea inserează date și informații referitoare la *populația satului*. După o scurtă *Introducere* la subcapitolul *Volumul populației satului Mâtnicu Mare*, autorul continuă cu *Densitatea populației*, *Structura populației*, *Gruparea populației mâtnicene în funcție de sex*, *Gruparea populației mâtnicene în funcție de vârstă*,

Populația activă și inactivă, Gruparea populației mătnece în funcție de nivelul de instrucție (grad de școlarizare), Populația actuală din satul Mătnecul Mare, unde aflăm că la recensământul din 1941 în localitate erau 708 persoane, apoi la cel din 2000 în sat locuiau 441, diferența fiind semnificativă și cu explicațiile cunoscute. Urmează *Onomasticon mătnecean, Naționalități și confesiuni, Încercare de a trasa portretul unui mătnecean*. Aici, după un studiu pertinent, se scot în evidență trăsăturile fizice: robustețea, pasiunea pentru muncă. Descriind pe mătnecean sub raport psihic, autorul găsește similitudini în *bunăvoință*, ca expresie a ospitalității, urmând *sociabilitatea*, din care se desprinde prietenia. Autorul mergând *in media res* cu caracterizarea consăteanului său, ajungând la conformația capului, ne oferă delicioasa informație că unul dintre antici îi zicea „*cetățuia corpului*.”

Capitolul al VI-lea, *Instituții oficiale* (p. 183-200), aduce în atenție două instituții pornite din aceeași tulpină, respectiv *Biserica și Școala*, din care merită să cităm: „*Ca instituție, Biserica a orientat și format viața spirituală a oamenilor, a românilor, încă de la formarea poporului român, căci pe drept s-a spus că formarea și creștinarea poporului nostru sunt sincrone*” (p. 183). Lista preoților cu date certe despre ei este publicată, însă cea a învățătorilor mai puțin, din lipsa unor informații istorice complete. Capitolele VII-X cuprind informații despre activități economice, activități culturale, fiii satului. Lucrarea se încheie cu un scurt capitol denumit *Sine ira et studio*.

Au mai existat asemenea preocupări de a întocmi monografiile ale localității, cea dintâi fiind a părintelui autorului, înv. Ștefan

Dumitrașcu (1942), iar o alta a actualului preot al locului, Raul Vasile But, editată în 2008. Distinsul universitar s-a înrolat în scrierea acestei monografii și pentru faptul că tatăl dânsului a lăsat o monografie, dar netipărită. Pe această linie permanent erau îndrumări, mai ales pe linia Bisericii, dar și multe emulații în domeniu, căci Vasile Pârvan scria că o monografie în studiul istoriei poate fi comparată doar cu o cărămidă în rezistența unui edificiu.

Unul dintre preoții care au slujit în Mătnecul Mare a fost și Iova Drăghina (1910-1973), care a „compus” și el o asemenea lucrare (1950), dar care în fond este un manuscris, în mare parte o copie după textul învățătorului Ștefan Dumitrașcu. Preotul Iova Drăghina n-a făcut altceva decât a încurcat lucrurile și pentru că și alții s-au inspirat după preotul Drăghina, neștiind sau nevrând să știe despre lucrarea tatălui prof. univ. dr. Emil Dumitrașcu, el a scris această monografie ce o prezentăm, lămurind lucrurile prin studierea paralelă a textelor incriminate.

Cum azi se publică foarte multe monografii, mai ales că suntem descătușați de cenzură, ca unul care a cunoscut chiar și lucrări de licență în acest sens, dau mărturie că o lucrare cu informații atât de profunde, la surse, cu incursiuni în antichitatea latină, prin evidențierea aspectelor de o adâncă originalitate, bogăție și frumusețe n-am întâlnit. Pentru că devine un reper în domeniu, am ținut să prezint, atât cât este posibil, o parte din osatura acestei splendide contribuții.

Vasile Petrica

Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții. Învățător de școală românească în vremea stăpânirii ungurești*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David PressPrint, 2011, 505 p.

Prin acest volum se oferă pentru prima dată celor interesați partea inaugurală a memoriilor lui Pavel Jumanca, urmând ca prețiosul manuscris să fie valorificat în continuare. Apariția lui se datorește efortului și competenței lui Laurențiu Ovidiu Roșu, care ne pune la dispoziție o ediție realizată științific, însoțită de întregul aparat critic pe care o asemenea întreprindere îl pretinde. Editorul este și autorul unui cuprinzător studiu introductiv, precedat acesta de o valoroasă prefață semnată de Nicolae Bocșan, banatologul ce reușește să coaguleze suflarea istoricilor din provincia noastră. Textul este delicat ilustrat de Mihai Vintilă.

Cartea are o dublă semnificație: de text cu valoare documentară despre o epocă asupra căreia noi, cei de azi, deținem de obicei informații indirecte și nu o dată discutabile, și de text cu valoare literară, prin care autorul lui își dezvăluie o autentică vocație în această direcție.

Dar valoarea documentară și caracterul inedit al informației nu presupun o deplină obiectivitate, căci totul este colorat afectiv, de vreme ce Pavel Jumanca prezintă întotdeauna oamenii și faptele dintr-un unghi strict personal. Îi citim textul printr-o inevitabilă lentilă, care mărește sau micșorează, înnegrește ori, dimpotrivă, înseninează realitățile evocate.

Surprinde plăcut franchețea cu care învie lumea prin care a trecut, făcându-ne părtași la ea, făcându-ne aproape contemporanii lui. Efectul de autenticitate al *Amintirilor* nu decurge numai din concordanța deplină dintre realitatea propriu-zisă și imaginea ei, propusă de autor, ci și din sinceritatea cu care el se raportează la această realitate.

Prezentându-ne firul vieții proprii, el își creionează un autoportret deloc înfrumusețat; dimpotrivă, atunci când crede necesar, își mărturisește (e drept cu o anume candoare) scăderile. În această privință, el dezvăluie o mentalitate specific populară, potrivit căreia păcatele sunt în firea omului, și vinovat nu este atât cel care le face, cât mai ales cel care le ascunde. De aceea, nu este de mirare că Pavel

Jumanca le reproșează multor contemporani tocmai disimularea unor comportamente aflate la limita moralității sau chiar dincolo de aceasta. Culpabilitatea crește atunci când este vine vorba despre persoane cărora profesia ecleziastică le pretinde să fie integre și care, din acest motiv, sunt foarte grijulii în a șterge urmele unor fapte ce i-ar putea incrimina.

De altfel, autorul este un remarcabil portretist, postură în care se folosește adeseori de satiră, de sarcasm și chiar de caricatură. El este un om cu reacții umorale, dar care sunt distribuite pe o scară personală de valori.

Anii pe care îi prezintă sunt cei ai tinereții, adică anii formării sale nu numai ca intelectual, ci și ca personalitate distinctă. Sub ochii noștri se petrece metamorfozarea unui pui de țaran, crescut și deprins cu o lume în general previzibilă, într-un om de carte, într-un orășean capabil să se adapteze la situații imprevizibile și la relații sociale nu o dată reversibile.

Dar Pavel Jumanca nu este numai un excelent portretist. El este, în aceeași măsură, și un bun povestitor. Sunt remarcabile scenele din viața militară, din experiența omului de catedră sau frumoasa și vibranta evocare a zborului lui Aurel Vlaicu pe câmpia Lugojului.

Lumea acestor *Amintiri* este una crepusculară, căci ne aflăm în ultimii ani de existență a Imperiului, dar și una aurorală, în măsura în care, sub carcasa vieții cotidiene și rutiniere, începe să se simtă pulsul din ce în ce mai puternic al unei alte lumi, mai degrabă presimțite decât întrevăzute.

Autorul reunește într-un singur ins bunul simț al țaranului, orgoliul grănicerului, luciditatea intelectualului și, uneori, predispoziția pentru excese a tânărului. Rezultatul este un portret complex și bine singularizat nu numai printre personajele propriului text, ci și printre memorialiștii noștri, de care se desparte și printr-un suflu literar adevărat.

Doina Bogdan-Dascălu

Timea Lelik, Claudiu Călin, Maria Radna – Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și a complexului monastic, Carmel Print & Design, Arad, 2011, 116 p.

Un loc de pelerinaj pentru creștinii romano catolici și nu numai din Banat, Transilvania, Ungaria, Serbia, Austria și Germania îl reprezintă bazilica papală și complexul monastic Maria Radna, din localitatea Radna, în apropierea orașului Lipova.

„*Adevăratele capitale ale Europei nu sunt marile centre politice sau administrative, ci locurile de pelerinaj*” (Johann Wolfgang v. Goethe). Maria Radna reprezintă unul din acele locuri, o capitală spirituală, care la vreme de sărbătoare, și în special 15 august și 8 septembrie, reușește să adune la un loc zeci de mii de pelerini veniți din toate colțurile țării, cât și ale Europei, devenind un loc de reculegere și de găsimă a liniștii interioare.

Autorii au reușit să realizeze o lucrare bine documentată, aceasta devenind cea mai amplă lucrare despre complexul Maria Radna din bibliografia de limbă română. Ca surse bibliografice aceștia au utilizat un număr de 29 de cărți, 7 articole și 5 surse arhivistice din cadrul Arhivei Diecezane Romano – Catolice de Timișoara, lucrarea fiind înzestrată cu 43 de poze color. Istoria locului și a complexului este prezentată în ordine cronologică cu toate influențele pe care stăpânitorii și cotoptorii le-au adus de-a lungul vremii.

Lucrarea este structurată în patru capitole, iar la final un rezumat în limbile engleză și germană încheie frumoasa călătorie în fascinanta lume a ordinului franciscan din cadrul bazilicii și a mănăstirii Maria Radna.

În capitolul I cititorii află despre cadrul general istoric al Banatului și al Lipovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui al XVIII-lea. Tot aici observăm cum arta este folosită de marii cuceritori pentru a realiza o uniformizare arhitecturală în Imperiu și totodată o expansiune și o cucerire culturală și religioasă a estului prin

intermediul artei – Barocul. În Banat, barocul a constituit un instrument de austrizare al provinciei, noua ideologie fiind o emanație a coloniștilor dornici să refacă imaginea unei societăți moderne.

Capitolul II prezintă istoriografia zonei și a mănăstirii, legende și istoriile fondării actualei mănăstiri și cele două personalități franciscane care au slujit mănăstirea în perioada comunismului (Pater Ernst Harnisch 1916 – 1999 și Pater Placidus Harnisch 1914 – 2002).

Tradiția spune că în jurul anului 1520 pe dealul din Radna, o văduvă pioasă a ridicat o capelă drept locaș de cult credincioșilor catolici și călugărilor franciscani refugiați de la sud de Mureș. Aici și-a găsit adăpost icoana Sfintei Fecioare Maria, care în anul 1695, ca prin minune a scăpat intactă dintr-un incendiu ce a distrus capela de pe dealul Rodnei. În 1756 se pune piatra de temelie pentru noua clădire care va fi finalizată în 1767 moment sărbătorit de 12.000 de pelerini veniți la fața locului. Construcțiile în complexul monastic pentru lărgirea spațiului nu s-au oprit ele continuând și între 1823 – 1826, iar în anul 1911 cele două turnuri au fost înălțate fiecare cu câte 30 de metri, atingând o înălțime de 67 metri.

Capitolul III prezintă în detaliu ansamblul arhitectonic, sculptura, pictura și cele câteva piese din argint aflate în cadrul bazilicii.

Teatral și exuberant, barocul a exprimat triumful statului și al Bisericii. În Banat, barocul a devenit o reflecție a Iluminismului, ca ideologie oficială a Curții, îmbrăcând o formă arhitecturală clasicizantă.

Construcția bisericii este tip sală, cu plan dreptunghiular ce are absida altarului în decroș orientată nord-vest și pronaos supralărgit pentru a susține cele două turnuri – clopotnițe fiind construită din piatră, zidărie și cărămidă, având dimensiuni impunătoare.

Sculptura practică în special în Austria acelor timpuri, a constituit izvorul de inspirație pentru realizarea sculpturilor religioase în piatră din cadrul bazei.

Cele mai importante sculpturi sunt cele ale *Altarului Principal*, *Altarului Preasfintei Inimi a lui Iisus*, *Altarului Sfintei Inimi a Mariei*, *Altarului sf. Francisc de Assisi*, *Altarului sf. Ana*, *Altarului sf. Anton de Padova*, *Altarului Logodnei Fecioarei*, *Altarului sf. Ioan Nepomuk*, *Altarului sf. Ioan Botezătorul*, *Amvonului*, statuile *sf. Ana*, *sf. Ioachim*, *sf. Francisc*, *sf. Anton*, *sf. Anton de Padova*, *sf. Ioan Nepomuk*.

Alături de sculptură, pictura este cea care transmite ecoul emoției religioase prin intermediul multitudinii de culori, jocului de lumini și a umbrelor și a punerilor teatrale în scenă. Pictura barocă s-a caracterizat prin bogăție, strălucire și fast.

Cele mai importante picturi sunt cele ale *Bunei Vestiri*, *Preasfintei Inimi a lui Iisus*, *Inimii imaculate a Mariei*, *Sfintei Ana*, *Sf. Francisc de Assisi*, *Logodnei Fecioarei*, *Sf. Anton de Padova*, *Botezului Mântuitorului*, *Sf. Ioan Nepomuk*, *Înălțării la cer a Maicii Domnului (pe bolta din absida altarului)* și *Icoana făcătoare de minuni*.

Printre cele mai importante piese de argint sunt: *Rama cu Icoana făcătoare de minuni*, *Candelarele de argint* și *monstranțele de argint*.

Având o istorie seculară, complexul Maria Radna reprezintă un simbol al creștinătății catolice și o emblemă reprezentativă a supraviețuirii. În același timp, complexul constituie unul dintre cele mai frumoase monumente baroce din zonă, fiind creația școlii baroce central europene de secol XVIII.

Alexandru Kósa

Valeriu Leu, *Studii și documente bănățene 2*, ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p.

Volumul de față reprezintă un ultim omagiu adus de Carmen Albert celui ce a fost Valeriu Leu. Fiind una din discipolii cercetătorului, Carmen Albert a reușit să pună cap la cap materialul adunat de Valeriu Leu și, cu sprijinul unor oameni de cultură și prieteni ai acestuia, volumul postum a fost lansat în cadrul celei de-a XVI-a ediții a Simpozionului „Banatul – istorie și multiculturalitate”.

Acest volum postum, îngrijit de Carmen Albert, este împărțit în trei secțiuni: Studii – conține 7 studii, Texte inedite – conține 4 texte și Corespondență – conține corespondența dintre Aurel Cosma jr. cu „*condeierii țărani*” și cu ziaristii. Studiile, textele și corespondența au fost publicate în ordine cronologică, iar în cadrul corespondenței s-a recurs și la ordonarea alfabetică.

Prima secțiune conține studii cu diverse arii de preocupare ce acoperă o perioadă de

patru secole, sec. XVII până în sec. XX. Din acestea putem afla informații cu privire la: Giovanni Andrea Scoccardi, medicul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei; rapoartele misionarului Giovanni Deanovich către Sacra Congregație de Propaganda Fide cu privire la situația catolicilor din Țara Românească (1694 – 1696), incluzând aici în anexe și cinci rapoarte efectuate de acesta; descoperirea Coroanei Sfântului Ștefan în Banat în 1853; Eftimie Murgu de la Rudăria (astăzi localitatea poartă numele marelui naționalist și revoluționar pașoptist, Eftimie Murgu – localitate faimoasă și pentru cele 22 de mori de apă funcționale) și imaginarul politic al acestuia; istoria petiționarismului românesc, în anexă o petiție adresată episcopului Andrei Șaguna; memorialistica lui Coriolan Iosif Buracu (1888 – 1964, născut în comuna Prigor din Caraș Severin, participant la ambele conflagrații mondiale

în Armata Română și martir al prigoanei comuniste împotriva intelectualității române) scoasă în evidență prin cele 7 anexe.

A doua secțiune conține un număr de 4 texte inedite tehnoredactate de cercetătorul Valeriu Leu, în care lucrările lui Sava Popovici Săvoiu, *În audiență la Împărat*, Ioan Boroș, *Încorporarea Banatului la Ungaria* și Nicolae Corneanu, *Istoria Institutului Pedagogic Diecezan și Istoricul Bibliotecii Episcopiei din Caransebeș* au văzut lumina tiparului.

A treia secțiune conține corespondența dintre Aurel Cosma jr. cu „condeierii țărani”: Ghiță Bălan Șerban, Gheorghe Bălțean,

Gheorghe Crăciunel despre Ilie Crăciunel, Ioan Frumosu, Aurel Novac și Petru Petrica precum și cu ziaristii Silvia Gruzin despre Dimitrie Birăuțiu și Ion Pogana.

Prin lucrarea de față, cercetătorul și istoricul Valeriu Leu aduce o ultimă contribuție la cunoașterea istoriei Banatului, rămânând fidel ideii sale de a publica izvoarele arhivistice, colecțiile de documente, repertoriile și cataloagele imperios necesare demersului istoric, altul decât acela de a rescrie și reinterpretă la nesfârșit aceleași date, evenimente și fapte istorice.

Alexandru Kósa

Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, IDC Press, Cluj Napoca, 2009, 562 p.

Volumul de studii istorice, intitulat *Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time*, reușește să adune lucrările a 40 de cercetători pentru a reliefa și prezenta perioada secolului al XV/lea în general, personalitatea marcantă a lui Iancu de Hunedoara, luptele antiotomane, contextul internațional din acea perioadă, dar și efectele și consecințele, pe termen scurt și lung, ale evenimentelor politice, militare și sociale, care au marcat partea de centru și est a Europei.

Prezentul volum este alcătuit din două serii: *Mélanges d'Histoire Générale*, I / ed.: Ioan – Aurel Pop, Alexandru Simon, publicat la Editura IDC Press, Cluj-Napoca, 2007 și *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time* / coord.: Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simion, publicat la Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009.

Volumul care însumează 562 de pagini bine documentate se încheie cu o serie de fotografii ce prezintă hărți ale regatului Ungar și blazoanele existente în epoca Huniazilor. Trei capitole scrise în patru

limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană și italiană) prezintă într-o notă obiectivă și pertinentă:

A. Timpul, imaginea, credința, analizând 1. Cronicile, istoriile și istoricii atât din perspectivă medievală, cât și din perspectivă modernă; 2. Biserica și simbolurile, atât structurile bisericii de rit răsăritean și de rit apusean, cât și legende și propaganda anilor 1400.

B. Problemele interne, dar și autoritatea și zonele de influență; 2. Relațiile, Legăturile și resursele din punctul de vedere al datoriilor, libertăților și finanțelor, dar și al aspectelor ideologice și practice ale epocii.

C. Granițele și contactele, analizând 1. Teritoriile având ca areal de cercetare zonele de putere și granițele Valahiei; 2. Bătăliile, analizând părțile războiului și perspectivele privind orașul Belgrad.

În loc de concluzii, volumul conține un capitol scurt cu titlul generic *De la Eșec la Legendă*.

În prezentul volum, cercetătorii au ca bază bibliografică jurnale, scrieri colective, serii și colecții de documente inedite din

cadrul arhivelor și edite aflate în biblioteci. Autorii au utilizat informații provenite din documente originale sau copii ale acestora, păstrate în mai bine de treizeci de arhive și biblioteci din peste 10 țări moderne europene (aproape la fel de multe state și orașe medievale).

Rezultatul final este un omagiu adus marelui om de arme și politician Iancu de Hunedoara, care, în ciuda minusurilor, a

știut să scoată în evidență calitățile sale de conducător de armate, de politician și de om de legătură între estul ortodox și vestul catolic, devenind cea mai mare amenințare la adresa otomanilor. El este omul care, prin faptele sale, a reușit să devină Legendă.

Alexandru Kósa

Vasile Petrica, Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului, Reșița,
Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p.

Mai întâi, câteva cuvinte despre autorul acestei remarcabile cărți. Vasile Petrica este o personalitate binecunoscută a spațiului cultural bănățean. Când spun *personalitate*, am în vedere complexitatea preocupărilor Domniei Sale: slujitor credincios al Bisericii într-o dublă calitate, cea de protopop al Reșiței și cea de conferențiar la Facultatea de Teologie, autor a numeroase cărți cu subiect eclesiastic, cercetător pasionat al trecutului cultural și științific al Banatului, autor al unor prețioase monografii despre reprezentanți ai spiritualității bănățene etc. După o excelentă carte dedicată lui Constantin Diaconovici, iată că Vasile Petrica oferă o alta, la fel de prețioasă, în care face o doctă și, totodată, caldă evocare a lui Traian Lalescu, prima ce i sa dedicat acestui mare savant, profesor, inginer, om politic și jurnalist, de numele căruia se leagă destinul multor instituții din Banat.

De altfel, meritele autorului sunt prezentate în câteva pagini introductive semnate de academicianul Solomon Marcus,

care salută nu numai inițiativa, ci și reușita deplină a întreprinderii.

Cartea relevă, cu ajutorul argumentelor documentare, vocația de *întemeietor* a lui Traian Lalescu, care a ilustrat ca puțini alții expresia *omul sfințește locul*. Într-adevăr, pe oriunde l-a purtat destinul, Traian Lalescu a luat astfel de inițiative, și amintesc aici, în sprijinul afirmației de mai sus, doar întemeierea Politehnicii timișorene, a echipei de fotbal adiacentă, a unor publicații, a Asociației Culturale Banat, a Cercului Studenților Bănățeni etc..

Cartea este mai mult decât o monografie. Ea îmbină spiritul științific inevitabil cu o fervoare a evocării ce o apropie de statutul scrierilor literare. Organizată în scurte, dar consistente capitole, ea prilejuiește cititorului o lectură instructivă, plăcută și educativă, de pe urma căreia el nu doar că îl va cunoaște îndeaproape pe Traian Lalescu, dar își poate oferi șansa de a-l lua drept model.

Doina Bogdan-Dascălu

„Piramida”, II, 2011, nr. 3, 150 p.

Revista trimestrială de cultură, investigație și atitudine, editată de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, Zrenianin, „Piramida”, a ajuns la cel de-al treilea număr.

Redactorul-șef al revistei, Nicu Ciobanu, pledează pentru valorificarea literaturii române din Banat, afirmând: „indiscutabil, literatura română, atât cea din Banatul românesc, cât și cea din Banatul sârbesc, este un izvor inepuizabil de cercetare” (p. 3).

Tocmai din acest motiv, numărul de față însumează lucrările prezentate în cadrul Simpozionului Internațional „*Literatura română din Banat – Banatul în literatură*”, organizat de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina și Academia Română, Filiala Timișoara – Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” (Zrenianin, 6-7 mai 2011).

Un alt proiect demn de semnalat este „*Enciclopedia Banatului*” – „un proiect pe cât de ambițios, pe atât de dificil, căci el presupune un efort nu numai științific, ci și organizatoric.” (Costa Roșu, *Argument*, p. 4).

Revista „Piramida” cuprinde studii și articole de cercetare științifică însoțite de un aparat critic, bibliografia și rezumatul lucrării în limbile sârbă și engleză.

Printre autorii acestor articole îi enumerăm pe: Crișu Dascălu, Mariana Dan, Minerva Trailovici-Condan, Ileana Ursu-Nenadici, Delia Badea, Romanța Iovanovici, Brândușa Juică, Ileana Magda, Florian Copcea, GrațIELA Benga-Țuțiuianu, Dana Nicoleta Popescu, Carmen Cerasela Dărăbuș, Sima Petrovici, Virginia Popovici, Petru Tomici, Doina Bogdan-Dascălu, Ionela Mengher, Pavel Gătăianțu.

Literatura bănățeană deține un rol important în contextul literaturii naționale. „...Scrisul nostru din Banat s-a sincronizat cu cel general în doar două momente – e de părere Crișu Dascălu –, în epoca *iluministă* [...] și în epoca *postbelică*.” Literatura

sud-bănățeană are, însă, un regim special, deoarece „scriitorii de aici au creat, în perioada postbelică, cu privirea îndreptată în cel puțin trei direcții: spre literatura română, spre cea sârbă și spre cea universală, fără a fi asumați de niciuna dintre acestea.” (Idem). Este cazul scriitorului Vasco Popa. Totuși, după cel de-al Doilea Război Mondial, se poate vorbi de o anumită „continuitate literară temporală”, mai ales după anul 1960. Atunci au apărut diverse reviste literare bănățene, cum ar fi „Scrisul bănățean” (devenită ulterior „Orizont”), care a jucat un rol primordial. Au publicat aici diverse personalități ale acestui spațiu cultural (județele Timiș și Caraș-Severin), conturându-se astfel și o anumită „continuitate spațială”.

Tot Crișu Dascălu amintește și despre cele două mari proiecte inițiate de Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara: *Enciclopedia Banatului* și *Bibliotheca Banatica*, afirmând că acestea „vor acoperi întreaga suprafață a Banatului, astfel încât ele vor încorpora scriitori, publicații și instituții literare panbănățene, [...] cu scopul de a scoate la lumină contribuția la tezaurul spiritual românesc.” (p. 12).

Un alt studiu interesant este cel dedicat operelor literare din culturile dominante, care tratează problema „sincronizării” literaturii române cu cea europeană. Autoarele – Mariana Dan și Minerva Trailovici-Condan – își structurează cercetarea astfel: 1. *Limba textului, relația dintre cultura dominantă și cultura nondominantă și problema receptării*; 2. *Complexul de inferioritate în cultură și „legile pieței”*; 3. *Democrația în cultură și problema sincronizării periferiei cu centrul*. În opinia autoarelor, un rol covârșitor în definirea unei culturi îl are procesul de comunicare interculturală, ceea ce presupune „schimbarea codului”. Spre exemplu, autori precum Eugen Ionescu, Emil Cioran sau Mircea Eliade au avut

șansa integrării într-o altă cultură decât cea de origine. Rezultatul? Sunt, astfel, mult mai cunoscuți pe plan internațional decât Blaga sau Noica, de pildă. „În Europa de sud-est, după căderea comunismului, situația scriitorilor minoritari e paradoxală. Ei pot scrie acum tot ce vor în limba maternă, dar cărțile lor sunt considerate *a priori* un fel de «marfă care nu rentează», prin simplul fapt că nu provin dintr-o «cultură superioară» din vest. Ca și toate celelalte țări din fostul bloc comunist, România e preocupată de diversele modalități de a se «sincroniza» cu vestul și aceasta nu numai în domeniul culturii, ci și în toate domeniile instituționale.” (p. 19).

Dintre alte studii publicate în paginile revistei, amintim: *Lista comunităților naționale – maluri, nu punți. Apartenența corpusurilor literare a literaturilor scrise în limbile comunităților naționale* (Ileana Ursu-Nenadici); *Critica literară bănățeană. Repere contemporane* (Delia Badea); *Elemente non-literare în limbajul artistic al scriitorilor români bănățeni* (Romanța Iovanovici); *Banatul în creația lirică a primei generații de scriitori români din Voivodina* (Brândușa Juică, Ileana Magda); *Literatura română din Republica Serbia: deschiderea*

spre universalitate (Florian Copcea); *Poezia din Banat. Perioada postbelică* (Grațiela Benga-Țuțuianu); *Romanul bănățean postbelic – direcții și tendințe* (Dana Nicoleta Popescu); *Constructe sociale în structuri multiculturale: «Zidul» de Radu Flora* (Carmen Cerasela Dărăbuș); *Scriitorul Ion Marcoviceanu – zugrav al Satului Alb natal – Seleuș* (Sima Petrovici); *Imaginea poetică a satului Locve – Sân Mihai* (Petru Tomici); *Literatura română din Voivodina în dicționarele din România* (Doina Bogdan-Dascălu); *Pagini de istorie literară și identitate națională în săptămânalul „Nădejdea” (1927-1944)* (Ionela Mengher); *„Lumina”, promotor autentic al spațiului literar bănățean* (Nicu Ciobanu); *Interculturalitatea revistei „Europa” Novi Sad* (Pavel Gătăianțu).

Ilustrațiile din acest număr sunt realizate de Viorel Flora.

Așadar, putem afirma că aceste cercetări minuțioase întregesc bibliografia din domeniul cultural bănățean și reprezintă o continuitate a manifestărilor anterioare de acest gen.

Viviana Milivoievici

Românii în Europa Medievală (Între Orientul Bizantin și Occidentul Latin) – Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei. Volum îngrijit de **Dumitru Țeicu și Ionel Câdea**, Braïla, Editura Istros, 2008, 893 p.

Volumul de studii *Românii în Europa Medievală* este structurat în cinci secțiuni: *Începuturile Evului Mediu în spațiul românesc; Bizanț după Bizanț; Puteri maritime. Puteri terestre; Orașe, Biserici, Curți și Boieri, Negustori, Țărani, Robi*.

Prima secțiune cuprinde un număr de 13 studii, a doua cuprinde 4 studii, a treia cuprinde 10 studii, a patra cuprinde 7 studii, iar a cincea secțiune cuprinde 3 studii. În total, volumul conține 37 de studii, cele cinci secțiuni fiind precedate de alte două studii, din care unul despre personalitatea și munca Profesorului Victor Spinei, iar următorul

are titlul sugestiv *Continuitate și înnoire în discursul istoric*.

Studiile reușesc să cuprindă întregul areal locuit de români, din Banat până în Moldova, și din Transilvania până în Muntenia și Dobrogea. Așa cum reiese și din titlul dat volumului, întreaga zonă locuită de români s-a aflat exact la întretăierea a două lumi: Occidentul și Orientul (Bizantin, iar mai apoi Islamic), fiecare impunându-și supremația și lăsându-și amprenta pe zonele în care prezența lor a avut un impact maxim.

Printre autorii studiilor apare și numele Academicianului Ioan-Aurel Pop, cu studiul

Noi comentarii asupra Diplomei cavalerilor ioaniți (1247) și a contextului emiterii sale, din care reiese importanța așezării călugărilor-cavaleri în Țara Severinului, acest teritoriu servind drept avanpost al regatului Ungar. Cavalerii Ioaniți aveau menirea de a asigura paza militară a graniței și, în același timp, să promoveze cultul bisericii Romane, ai cărei misionari erau. Aceștia trebuiau să-i convertească pe „schismatici” la catolicism, care urmau să plătească dări după rânduiala Bisericii Romane.

Condițiile impuse de regele Bela al IV-lea Ospitalierilor prevedeau ca aceștia să ia parte la toate acțiunile militare, fie defensive, cât și ofensive, alături de armata ungară, iar tot cu ajutorul armelor trebuiau să impună cultul Bisericii Romane asupra tuturor păgânilor, indiferent de neam, și asupra „schismaticilor”. În fond, Ospitalierii deveneau vasali regelui Ungariei, fapt ce contravenea cu privilegiile cruciaților. În consecință, Diploma cavalerilor Ioaniți exprimă, de fapt, interesele politico-militare,

confesionale și bisericești ale Regatului Ungariei, așa cum erau ele promovate de regele Bela al IV-lea.

Toate studiile acestui volum reliefează importanța și rolul major jucat de teritoriul țării noastre pe întreaga perioadă a Evului Mediu, acesta aflându-se la întretăierea drumurilor ce uneau cele două lumi: Occidentală (catolică) și Orientală (bizantin ortodoxă), care din 1453, o dată cu căderea Constantinopolului, devine Lumea Orientală Islamică.

Teritoriile au fost teatre de operațiuni militare, fapt ce a provocat pagube majore statelor medievale românești proaspăt formate și în curs de consolidare; interesele occidentalilor și orientalilor pentru aceste teritorii îndemnându-i pe conducătorii noilor state să încropească sisteme de alianțe politico-militare, religioase și economice, pentru a-și consolida statutul și a perpetua existența statală românească.

Alexandru Kósa

Lijana Stošić, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p.

Numele referenților, istoricii de artă profesorii dr. Miodrag Jovanović și Dinko Davidov, subliniază importanța prezentei cercetării pe care profesorul Dinko Davidov o evidențiază drept „prima sinteză” asupra artei sârbe a celor cinci decenii.

Conform obiectivului urmărit pe parcursul cercetării, volumul a fost structurat pe mai multe capitole.

După cuvântul înainte și o scurtă introducere în obiectul studiului, urmează prezentarea contextului istoric și politic al celor cinci decenii (15-25), capitole privind problemele autorității religioase (29-35) și politica de reforme inițiate de conducerea bisericii sârbe în teritoriile habsburgice (39-47). Următoarele investighează manifestările de viață spirituală ale comunităților ortodoxe ale perioadei, urmărite în arhitectură (51-

88), pictură murală (89-136), pictură de icoane (137-195), miniatură (195-220), grafică (221-236). Capitolul de concluzii (237-242) este succedat de un instrumentar de lucru, alcătuit din tabele sinoptice, index iconografic și geografic.

Deceniile care fac obiectul acestei sinteze, respectiv anii 1690-1740, au o semnificație aparte în istoria poporului sârb și dobândesc prin extrapolare - datorită conjuncturii politice și spirituale - o semnificație importantă și pentru celelalte etnii ortodoxe- români, grecii și macedo-români- incluse, după anul 1718, în orbita politică a Casei de Austria și a Imperiului habsburgic.

Abordarea acestei perioade din istoria vieții religioase și artelor sârbe nu constituie o noutate în sine. Încărcătura de

evenimente în plan demografic, politico-economic și cultural - spiritual prin care se individualizează în istoria arealului balcanic, au făcut obiectul unor cercetări succesive, care sunt mai cunoscute mai ales de după jumătatea secolului trecut.

Anul 1690 coincide cu ultima și cea mai amplă migrație a populației sârbe din teritoriul Serbiei istorice la nordul Dunării, un eveniment demografic care a debutat în Evul Mediu, motivat fiind de înaintarea turcilor otomani în Balcani. Cunoscut sub numele de Marea Migrație, acest eveniment, s-a derulat între coordonate specifice, marcate de retragerea turcilor otomani, în paralel cu înaintarea Austriei până la linia Dunării.

Introducerea și primele trei capitole detaliază motivația demersului științific și reiterează complexul de evenimente de natură demografică, istorică și teologică care a generat, în granițele imperiale, integrarea vieții artistice sârbe în atmosfera Europei centrale.

Astfel, în introducere, remarcând la rândul-i importanța acestei epoci, definite în istoriografia sârbă drept „*etapă de tranziție*” spre epoca modernă, autoarea îi nuanțează semnificația și o prezintă drept perioadă „*delimitată de două migrații ale sârbilor*”, înțelegând aici fenomenul demografic și în paralel cel cultural spiritual, care a însemnat tranziția –amintită anterior – a artei sârbe din sfera celei postbizantine spre cea occidentalizantă.

Este prezentat, în continuare, rolul pe care l-a jucat biserica sârbă în derularea evenimentelor acestor decenii și este evidențiată inevitabil personalitatea mitropolitului Arsenije III Cernojević, sub conducerea căruia s-a derulat efectiv acest ultim val de migrație. În acest context, a fost reanalizat și re-subliniat rolul spiritual, dar și de mentor politic pe care l-a jucat conducerea bisericii sârbe atât în teritoriul Serbiei istorice, cât și în noile teritorii de la nordul Dunării.

Analizând politica bisericii sârbe de modernizare a vieții spirituale și artistice, precum și motivația acestora, autoarea reamintește orientarea bisericii sârbe spre Rusia și influența pe care aceasta a exercitat-o asupra evoluției și modernizării teologiei în perioada 1720-1730 și implicațiile fenomenului asupra manifestărilor de viață spiritual artistică.

În capitolele următoare, sunt exemplificate formele concrete de manifestare ale acestora. Autoarea preia din istoriografia sârbă de artă terminologia consacrată, integrând deceniile în discuție în zona de „*tranziție*” de la postbizantinism spre „*barocul sârbesc*”, ultimul reprezentând în fapt o excelentă adaptare a manifestărilor de viață ortodoxă la barocul târziu central - european și la rococo.

Capitolul dedicat arhitecturii-religioase și laice - prezintă caracteristicile acesteia în toate teritoriile locuite de populație sârbă și la nivelul tuturor categoriilor sociale. Astfel, pentru sudul Ungariei, teritoriu care includea și o mică parte din nordul extrem al Banatului istoric, autoarea consideră că „*modernizarea*” arhitecturii tradiționale de influență postbizantină și moravă s-a efectuat prin intermediul constructorilor germani, care au vehiculat planimetrii și elevații de descendență apuseană.

Fără să le negăm rolul concret, suntem de părere că în această ecuație nu a fost luată în calcul poziția comunităților ortodoxe comanditare față de adoptarea, conștientă, a unei arhitecturi străine de tradiția bisericii răsăritene. Cel puțin pentru extremitatea de răsărit a Imperiului, și ne gândim la Banatul istoric, este atestat documentar faptul că cel puțin în primele decenii de după 1718 - pe fondul unei atitudini mentale cu dominantă tradițională - majoritatea manifestărilor de viață ortodoxă au fost orientate spre afirmarea ortodoxiei și a valorilor sale istorice. De altfel, ansamblul manifestărilor de viață spiritual-artistică pe care le prezintă în

continuare autoarea, începând cu arhitectura, indică tocmai această stare de fapt.

În această aparentă contradicție, nu s-a remarcat rolul coordonator pe care și l-au atribuit în acest domeniu organisme reprezentative ale statului austriac și care s-au manifestat - cel puțin - la nivelul Banatului Imperial, începând din deceniul trei al secolului al XVIII-lea. În acest sens, în anul 1727, într-un *Declaratoriu* emanat de Cancelaria imperială, se preciza, între altele, faptul că repararea sau zidirea de biserici necesita autorizație imperială, ceea ce a condus opțiunile comunităților comanditate spre proiecte de arhitectură occidentalizantă.

La capitoul destinat picturii, este semnalat revirimentul „*vechilor tendințe artistice*” și „*adoptarea celor recente*”. Pentru anii 1730, este evidențiată manifestarea în paralel a câtorva direcții de orientare în pictura murală: cea tradițională, reprezentată prin stilul postbrâncovenesc, și două tendințe reformiste de origine sud - balcanică: direcția monastică, de orientare athonită, și o a doua italianizantă, datorată pictorilor crețani. Analizând materialul iconografic existent, autoarea a concluzionat faptul că pictura de icoane, ca și cea în frescă au fost încă în mare măsură dependente de modelele tradiționale.

Legat în special de domeniul picturii murale, a identificat câteva dintre elementele de „*modernitate*” ale picturii, respectiv asimilarea câtorva tipuri iconografice occidentale, inspirate mai ales de iconografia hristică occidentală și de cea mariologică a Contrareforme.

Cât privește pictorii iconari - ruși, greci, români și sârbi - care au lucrat în Mitropolia de la Sremski Karlovac incluzând aici și Banatul istoric, ni se pare forțată includerea între cei de etnie sârbă a românilor, inclusiv a celor cu certitudine originari din Țara Românească. Ne gândim la Nedelcu Popovici și la Gheorghe Ranite. Precizăm faptul că între cei enumerați Gheorghe Ranite este fiul

zugravului român din epoca brâncovenească Ranite sau Hranite. În privința zugravului Radu Lazarevici, autoarea îi leagă numele de persoana unui pictor omonim, care ar fi fost menționat în anul 1707 pe o icoană aflată la Lugoj (p.109,263). Sursa bibliografică indicată de autoare se referă însă la o icoană datată în secolul al XVII-lea și semnată (?) de un „*meșter Radul*” (p.169, nota .201). Acesta din urmă nu poate fi identic cu Radu Lazarevici, al cărui nume este consemnat într-o pisanie din anul 1762 în legătură cu zugrăvirea bisericii satului Clopodia (Timiș).

Cel de-al treilea domeniu asupra căruia s-a oprit cercetarea Liianei Stoșić este cel al miniaturii de carte. Atenția autoarei s-a îndreptat mai ales spre analiza diferențelor stilistice între lucrări contemporane realizate în Ungaria, respectiv în Bosnia și Herțegovina.

În sfârșit, un spațiu important este acordat gravurii, un domeniu al vizualului care s-a bucurat de o atenție deosebită în istoriografia de artă din Serbia și de un excelent repertoriu, pe care-l datorăm istoricului de artă Dinko Davidov. Fără să aducă noutăți, autoarea rememorează principalele momente și personalități ale tehnicii gravurii. Nu lipsesc numele consacrate ale lui Hristofor Zefarović, de origine albaneză, pictor și gravor în teritoriul Episcopiei de la Sremski Karlovac, și al austriacului Thomas Mesmer, autori ai „*Stematografiei*”, o lucrare de referință în istoria gravurii sârbești, editată în anul 1741. Este în special subliniat rolul acestui document emblematic, în care autoarea vede „*o declarație ilustrată național-politică, a continuității și legitimității puterii ecleziastice și laice...avându-și originea întruchipată în Patriarhia de la Peč*”.

La finalul volumului, sunt anexate tabele sinoptice care conțin informații extrem de utile referitoare la: istoria evenimentială (tabelul I); cea culturală (tabelul II); ierarhii bisericii sârbe din Ungaria (tabelul III); Patriarhii vechii Mitropolii de la Peč,

rămasă la sudul Dunării (tabelul IV); tabelul V, episcopii sârbi; biserici și așezăminte mănăstirești (tabelul numărul VI); pictorii identificați între anii 1690 și 1740 (tabelul VII).

În ultimul tabel este menționată , între alte inițiative ale începutului de secol al XVIII-lea, realizarea picturii murale a bisericii Bunavestire din Lipova, demers pe care autoarea îl situează între anii 1739 și 1740, numind drept pictori grupul alcătuit din Nedelcu Popovici, Radu și Șerban Popovici (p.266).

În legătură cu această datare, precizăm faptul că istoriografia de artă din România estimează realizarea ansamblului mural între anii 1732 și 1735, iar în ceea ce privește echipa de zugravi, ținem să subliniem în mod special faptul că singurul nume care se poate citi cu certitudine în pisania din naosul bisericii este cel al lui Nedelcu Popovici.

Aș menționa și faptul că volumul mare al bibliografiei consultate de autoare și aflată la subsolul paginii, ar fi impus o listă bibliografică separată. De asemenea, pentru un acces facil al cititorului, cel puțin la informația conținută de tabelele sinoptice și de cele două index-uri, ar fi fost utilă redactarea acestora folosind și alfabetul latin.

Dincolo de cele câteva observații, prin caracterul său de sinteză, lucrarea constituie o importantă și foarte utilă sursă științifică de cunoaștere a multitudinii de manifestări de viață cultural - spirituală la începutul secolului al XVIII-lea, care au pregătit integrarea comunităților ortodoxe din Imperiul Habsburgic în general și a celor din Serbia și din Banatul istoric în special, în Europa Secolului Luminilor.

Dorina Sabina Pârvulescu

„Studii de știință și cultură”, VIII, 2012, nr. 1, 2, 3

Au apărut primele 3 numere pe anul 2012 ale revistei „Studii de știință și cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Publicația, trimestrială, este patronată de profesorul universitar doctor Gilles BARDY (Université d’Aix – Marseille AMU France), editor-șef, și de către profesorul Vasile Man (Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), director executiv.

Numărul 1 reunește studii și articole deosebit de interesante, structurate în câteva secțiuni specifice. Publicația debutează cu secțiunea (de altfel permanentă) *Culturi romanice – cultură românească*, propunând cititorilor o seamă de studii comparatiste, vizând domenii și aspecte lingvistice diferite. Astfel, Marine – Evelyne Le Poder semnează un studiu comparativ și descriptiv asupra *Contractului de card bancar în limbile spaniolă și franceză*, oferind o dublă abordare ce vizează atât domeniul traductologiei cât și

pe cel al dreptului comparat. O altă perspectivă comparatistă deosebit de interesantă propune Louis Begioni în articolul consacrat *Interacțiunilor între aspectul semantic și aspectul verbal în limbile franceză și italiană*, autorul insistând asupra unui fapt lingvistic esențial: acela că aspectul semantic, fără a constitui o categorie aparte în cazul limbilor romanice, ajută la „înțelegerea fenomenelor legate de actualitatea verbală”. Alberto Manco și Vincenzo Pardo ne introduc în istoria limbii italiene cu un studiu bine documentat despre autoritate în *Prozele limbii vulgare* ale lui Pietro Bembo, în timp ce Christine Bracquenier face o analiză a *Evoluției limbii ruse după 1991*, evidențiind modul în care schimbările politice și sociale au afectat evoluția acestei limbi. În aceeași secțiune comparatistă regăsim și studiul lui Rubén Torres – Martínez, *O punere în perspectivă a clivajului Biserică – Stat în Mexic*, autorul insistând asupra

instituționalizării acestui conflict ce divizează societatea actuală din Mexic.

Secțiunea consacrată *Limbii și literaturii române* reunește o serie de eseuri și studii de actualitate din domeniul literaturii și al lingvisticii românești. Reținem, în acest context, studiul lui Timofei Roșca consacrat operei poetului Grigore Vieru al cărui discurs liric este definit ca fiind „mesianic, cu tonalități muzicale vindecătoare de cuget și înobilatoare de suflet”. Eseul Corinei Mihaela Păcurar asupra teatrului lui Marin Sorescu își propune să sublinieze „eficiența și supremația perspectivei pragmatice asupra discursului ironic din teatrul sorescian”. Reținem, de asemenea, o serie de studii de lingvistică foarte interesante și de actualitate, precum cel semnat de Sorin Ivan vizând *Regimul lingvistic al Uniunii Europene*, cu accent pe ideea unității în diversitate. Marinela Doina Nistea semnează un articol despre *Sloganuri și înțelesuri* oferind o analiză complexă, gramaticală, semantică și stilistică, Gabriela Tabacu continuă prezentarea *Periodicelor românești de arhitectură de până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*, iar Florina Ilis analizează, din perspectiva genului autobiografic, *Viața unui om singur* a lui Adrian Marino. Cu deosebită plăcere se citește, fără îndoială și eseul Simonei Constantinovici intitulat *Scritura – între plăcere și constrângere*, autoarea evidențind faptul că, dincolo de plăcerea scrisului, există și „o serie de constrângeri asumate diferit de scriitori”.

În secțiunea dedicată limbilor și literaturilor străine Ramona – Olga Pohoată propune cititorilor revistei un studiu de caz vizând *Aspecte ale traducerii contextuale a frazeologismelor*, cu aplicare asupra traducerii în limba română a unei părți a romanului lui Pío Baroja, *Las inquietudes de Shanti Andía*. În articolul intitulat *Anglicisme în limbajul publicitar* Rodica Biriș face o analiză a modului în care anglicismele au reușit să pătrundă în limbajul publicitar german și, mai ales, asupra modului cum

acestea sunt integrate în limba germană. Cu deosebită plăcere citim și eseul Adinei Bandici consacrat cărții „despre nimic” a lui André Gide, *Paludes*, autoarea insistând asupra tehnicii originale de scriere a autorului. Narcisa Țirban împreună cu Jörg C. Schwarz își asumă un studiu comparatist interesant despre *Limba germană – medici nativi versus pacienți non-nativi*.

O serie de recenzii vin să se alăture studiilor și eseurilor prezente în paginile revistei, conturând, astfel, un număr consistent, bogat în informații culturale și bine documentat. Sunt aduse în fața cititorilor volume precum *Poetica sacrului* de Mina – Maria Rusu, în prezentarea Cristinei Sava, *Les cahiers du Littoral* (nr.7 / 2010), într-o prezentare – eseu semnată Speranța Sofia Milancovici, dar și o reeditare a volumului *Studii de toponimie și dialectologie* al profesorului Vasile Frățilă, propus cititorilor de Anca – Elena Danciu.

Păstrând aceeași rigurozitate științifică, precum și nivelul valoric ridicat al studiilor și articolelor publicate, numărul 2 al revistei cuprinde o serie de articole, deosebit de interesante și bine documentate, consacrate diverselor aspecte ale traductologiei, fie cu aplicație concretă la texte literare, fie privind aspecte generale ale artei traducerii.

În acest context, Sophie Saffi analizează principalele diferențe dintre traductologie și traducere cu aplicare la textele lui Gustave Guillaume (*Câteva dificultăți de traducere a metalimbajului lui Gustave Guillaume în italiană*), iar Ahlem Guiga și Anca Elena Danciu semnează un documentat studiu comparativ asupra textelor napoletane din secolele XIX și XXI, într-o dublă abordare: sincronică și diacronică (v. *Expresia viitorului în dialectul napoletan*). Evoluțiile limbii franceze contemporane sunt prezentate de către Louis Begioni, autorul insistând asupra existenței unui nou tip de limbă scrisă, prezentând numeroase trăsături de oralitate (v. articolul *Evoluțiile limbii franceze contemporane: interacțiuni*

între codul oral și codul scris). Gilles Bardy propune o scurtă istorie a lexicului și lexicografiei românești (*Traducere, tălmăcire, transliterare*), iar Ramona Timoc – Bardy analizează dificultățile de traducere în limba română a unor termeni specifici de psihomecanică a limbajului din opera lui Gustave Guillaume (*Gustave Guillaume în limba română: probleme de traducere*). Diferitele strategii de traducere cu aplicare la textele lui Marin Sorescu sunt prezentate de Oana Aurelia Gencărău în articolul intitulat *Glosele și extensiunile textuale ca strategii de traducere. Un caz particular de traducere în limba franceză: Marin Sorescu, La lilieci*. Un studiu deosebit de interesant semnează, în paginile revistei și Bogdan Mihai Dascălu, cu un articol consacrat operei lui Titu Maiorescu, autorul evidențind numeroasele dificultăți pe care le implică descifrarea manuscriselor maioresciene și transferarea limbajului specific secolului al XIX-lea în limba română actuală (vezi articolul *Jurnalul unui european. Titu Maiorescu. Multilingvism și traducere*). Adriana Sferle propune un studiu comparativ asupra terminologiei juridice în limbile franceză și română, iar Mirel Anghel analizează aspecte ale reflectării expresiei poetice argeziene în traduceri (*Universul operei argeziene*). Importanța studierii limbilor străine în domeniul economic este tema principală a articolului semnat de Iveta Kontrikova, privind drumul Slovaciei spre plurilingvism. Traducerile româno – sârbe și sârbo – române sunt analizate în cadrul articolului intitulat *Aspecte ale transculturalității în procesul de traducere* semnat de Virginia Popovič, iar Rodica Teodora Biriș subliniază importanța limbii germane, analizând totodată procedeele specifice de traducere în diferite domenii (*Germana. Traduceri în diferite domenii*). În același număr, Crișu Dascălu semnează un studiu asupra principalelor coduri care pot governa poezia, aducând totodată în discuție aspecte legate de aprecierea performanțelor în traducerea poeziei (vezi articolul *Diferențe*

și performanțe în traducerea poeziei). Un studiu deosebit de interesant propune și Gianina Daniela Sabău, articolul său oferind cititorului o imagine amplă asupra receptării operei lui Graham Greene în țara noastră în perioada comunismului (*Primele traduceri din Graham Greene. Cenzura comunistă și politica privind traducerile*). Despre palindrom ca model de intraductibilitate vorbește Ana – Camelia Dinu într-un articol consacrat intraductibilității în limba rusă, iar Silvia Nicoleta Baltă oferă un studiu privind traducerea limbajului cromatic din textul biblic (*Traducerea cromonimelor în Biblie: aventură în timp și în spațiu*). La capitolul recenzii, Simona Constantinovici semnează o frumoasă și profesionistă prezentare a volumului Speranței Milancovici, *De la Benjamin Fundoianu la Benjamin Fondane*.

Cel de-al 3-lea și cel mai recent număr al revistei arădene propune, de asemenea, o serie de studii de lingvistică, istorie și traductologie, deosebit de interesante și de actuale. Astfel, Louis Begioni publică un studiu asupra conceptului de deflexivitate în evoluția limbilor romanice (*Se poate vorbi de ciclicitate în evoluția limbilor?*), iar Alberto Manco notează o serie de considerații lingvistice asupra numerelor, sau, mai precis, asupra a ceea ce transcede, în actul cunoașterii, dimensiunea lexicală (vezi articolul *Numele numerelor. Considerații lingvistice*). Un studiu interesant și de actualitate este și cel semnat de Laura Ferrarotti, consacrat analizei conținutului paginilor web instituționale (*Limbă și identitate în versiunea engleză a site-urilor universităților italiene*). Jean Louis – Charlet propune o analiză a termenilor *sacer* și *profanus* în poezia latină (*Sacru și profan în Quattrocento*), iar Gianina Daniela Sabău analizează influența filosofului existențialist Sartre asupra scriitorului Graham Greene (*Americanul liniștit de Graham Greene. O critică existențialistă de tip Sartre*). Rolul important jucat de Titu Maiorescu în ceea ce privește progresul spiritual al românilor

este analizat de Bogdan Mihai Dascălu în articolul intitulat *Titu Maiorescu, poliglot și traducător*. Diane Ponterotto face un studiu asupra discursului discriminator pentru feminitate din presa sportivă britanică (*Prejudecăți de sex în reportajele sportive: atletele feminine în presa britanică*), iar Virginia Popovici și Vladimir Barovici prezintă aspecte estetice ale liricii feminine din Voivodina (*Voci feminine în diasporă: poezia de limbă română din Voivodina*). Să amintim și studiul Rodicăi Biriș care prezintă câteva metode moderne de predare a limbii germane (*Metode de lucru folosite în predarea limbilor străine*), dar și articolul semnat de Carol Alexandru Mohr privind diferențele dintre traductologie și știința lingvistică a traducerii (*Teorii traductologice germane și aplicabilitatea acestora în practica traducerii*). Un studiu comparatist inedit este cel semnat de Hans W. Giessen, intitulat *Reacții la societate. Strategii de legitimare publică în versurile*

cântecelor pop postmoderne germane și în filosofia existențialistă franceză. Și, tot în domeniul comparatismului reține atenția și articolul Silviei Andreia Pinteia asupra structurilor adverbiale comparative analizate din perspectivă semantică și sintactică (*Structurile adverbiale comparative. Studiu contrastiv*). Câteva repere esențiale din istoria Maramureșului românesc de la nord de Tisa oferă articolul semnat de Camelia Burhele, intitulat *Hazardul istoriei: Maramureșul tăiat în două*. Recenzia Ancăi Elena Danciu la volumul *Eminescu explicat fratelui meu*, semnat de cunoscutul eminescolog Ioana Bot, întregeste seria articolelor din acest nou număr al revistei arădene.

Reunind studii științifice și culturale deosebit de variate, bogate în informații și centrate pe actualitate, revista își reconfirmă, și prin aceste ultime apariții, renumele și locul câștigat între publicațiile de profil.

Delia Badea

Cornel Ungureanu, *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale*, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p.

Așezarea lui Petre Stoica în contextul central-european pleacă de la o serie de concepte – discutate de Cornel Ungureanu cu precădere în *Mitteleuropa periferiilor*. „Suntem în Europa Centrală dacă vrem să ne recunoaștem părtași la resurecția spiritului european”, scria autorul. Există opuri în care conceptul mustește și lipsește sentimentul. Altele – în care ideea se lichefiază în îmbrățișarea patetică a emoțiilor. În cărțile lui Cornel Ungureanu, conceptele și emoția intră într-un echilibru fericit. Istoria (și critica) literară nu acceptă defilarea solemnă a datelor și comentariilor înghețate. Refuză arhivarea muzeală, a cărei răceală provoacă mai devreme sau mai târziu o irepresibilă apatie. *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale* urmează traseul cu care Cornel Ungureanu și-a obișnuit deja cititorul:

e o carte-rețea, un montaj de secvențe memorialistice și istorie literară, de eseu critic și proză confesivă, de experiențe „generaționiste” și istorie culturală (central-europeană). Orgoliul atotcunoașterii pare că îi este străin autorului. Pentru a contura profilul poetic al lui Petre Stoica recurge la o abordare concentrică, în valuri largi sau prin încercuiri stricte, cu schimbări de perspectivă, cu nuanțe și analogii, cu descendențe surprinzătoare și revelatorii convergențe.

Ființe migratoare, căutând să se așeze într-un nou Centru și să-și definească o nouă identitate, personajele culturale ale perimetrului central-european vorbesc în numele unor reconfigurări. Relația dintre margine și Centru se redefinește nu numai prin utopiile negative ale lui Cioran și

Gombrowicz, dar și prin utopiile pozitive schițate de Mircea Eliade, de Czeslaw Milosz și Milan Kundera. Fiecare cu o *listă* a supraviețuirii și cu o anumită viziune asupra marginilor, Wolfgang Kraus, Dieter Schlesak și Milan Kundera sunt trei personaje culturale de la care pornește Cornel Ungureanu când afirmă: „... ieșind în fața scenei, Europa Centrală scoate în prim-plan filosofi-artiști care au un oarecare exercițiu al spectacolului literar. Unul dintre ei este poetul, jurnalistul Petre Stoica. El realizează un traseu care definește și «periferiile» Europei Centrale, dar și dinamica ei, după 1960.” (p.41-42)

Mișcându-se dezinvolt pe o pistă culturală familiară, Cornel Ungureanu îmbină strictețea istoricului literar cu ritmul expresiv al unui prozator. Printre nodurile textului, strecoară o oarecare libertate, astfel încât cititorul să-și poată urzi mai departe reprezentările. Să preia din mers o idee și să o ducă mai departe. Instrumentarul geografiei literare pune în valoare timbrul agonic al versurilor din ultimele volume ale lui Petre Stoica și-l așază pe poet printre scriitorii central-europeani ai eșecului. Totodată, evidențiază și premisele (modelele) proiectelor lui Petre Stoica. Jimbolia se metamorfozează miraculos : e toposul reîntâlnirilor cu Trakl, cu Ernst Jünger, Baconsky sau Marc-Mihail Avramescu. Acolo, în Jimbolia, se manifesta un anumit mod de a trăi în cultură.

Pentru ca un tablou să fie privit complet, trebuie să se discearnă atât tentele lui cromatice, cât și cu desenul schițat de ele. Astfel procedează Cornel Ungureanu. Se repliază pentru a vedea ansamblul. Ca la un spectacol, unde se urmărește întreaga desfășurare scenică. Una dintre secțiunile cărții, *Simetriei, asimetriei*, se oprește asupra relațiilor (explicite sau implicite) dintre Petre Stoica și alți scriitori, muzicieni, artiști. Adam Puslojici, Srba Ignjatovici, Anghel Dumbrăveanu sunt doar câțiva dintre ei. Sau Marc-Mihail Avramescu, cel al cărei memorie

se va fi străduit Petre Stoica să o conserve. Sau Mircea Martin, care a prefătat în 1982 una dintre antologiile realizate de Petre Stoica. Sau Livius Ciocârlie, a cărui „neîntâlnire “ cu Petre Stoica intră în paradigma trecerii. Dar și a unei alternative imaginare. Așa cum sunt întinse și răsucite firele discursului (epic), orice personaj-însoțitor poate deveni, la rândul lui, protagonist. E ușor de imaginat ce povești fascinante s-ar putea țese în jurul poetului, istoricului, *aristocratului* Max Demeter Peyfuss. Sau – de ce nu? – chiar în jurul istoricului literar, devenit pe alocuri personaj-narator, cu propria lui aventură intelectuală.

Echilibrul dintre concept, idee și emoție se rupe în ultimul segment al cărții. De această dată, prim-planul e luat, succesiv, de operă și de omul din spatele ei. Sunt texte critice ale lui Ion Pop, Alex. Ștefănescu, Gheorghe Grigurcu, sunt și amintirile lui Șerban Foarță, Marcel Tolcea, Octavian Doclin și Adrian Popescu. Unele se ivesc din obiectivare și abordări analitice, altele sunt ecoul atașamentului și frisonului subiectiv. De aceea, chipul poetului se îmbogățește mereu cu câte o linie, primește culoare, tresare. Se încarcă de un farmec aparte, sub particularitatea privirii celui care evocă sau comentează.

Ușor melancolic, cu un ochi atent la detalii și ghidat de reperele spațiului matricial, Cornel Ungureanu urmărește avatarurile prin care trece conștiința de sine a artistului. Reconstituie o atmosferă, animă personaje, restituie o biografie creatoare. *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale* validează spectacolul poetic, dar include și un spectacol al existenței în cultură. Prin aceste puneri în scenă (ambivalente sau compozite), construcția reală se lasă întotdeauna dublată de o construcție posibilă. Tensiunea fertilă dintre real și posibil – iată unul dintre laitmotivele acestei cărți.

Grațiana Benga-Țuțianu